

انستیتو مطالعات استراتژیک
 Quarterly.risstudies.org

Article history:
 Received 01 November 2024
 Revised 29 December 2024
 Accepted 04 January 2025
 Published online 15 March 2025

Strategic Studies Quarterly

Volume 27, Issue 4, pp 117-141

P-ISSN: 1735-0272
 E-ISSN: 2980-910X

Factors Affecting Regional Security Governance in West Asia (2011-2020): A Comparative Study of Iran, Turkey, and Saudi Arabia

Seyed Jalal Dehghani Firooz Abadi ¹, Hossein Salimi ², Gholamali Chegnizadehi ³,
 Samira Akbari ^{4*}

1. Department of International Relations, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.
2. Department of International Relations, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.
3. Department of International Relations, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.
4. Department of International Relations Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Corresponding author email address: s_akbari98@atu.ac.ir

Article Info Extended Abstract

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Akbari, S Dehghani Firooz Abadi, S. J., Salimi, H., and Chegnizadehi, G. (2024). Factors Affecting Regional Security Governance in West Asia (2011-2020): A Comparative Study of Iran, Turkey, and Saudi Arabia. *Strategic Studies Quarterly*, 27(4), 117-141.
 doi:
 10.22034/SSQ.2025.497088.4239

© 2024 the authors. Published by Research Institute of Strategic Studies (RISS), Tehran, Iran. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

Introduction

West Asia has long been a hotspot for various forms of violence. The complex and multifaceted security threats in the region-coupled with the inherent fragility of states-demand that security be redefined within a new, regional framework. To break away from traditional security policies, there is increasing emphasis on the growing role of non-state actors, established norms, and cooperative security arrangements. In this context, the concept of governance is offered as a means to describe both the dispersion of power and the emergence of new oversight mechanisms that counterbalance state dominance. As a result, regional security governance is now seen as an important form of collective security. With this in mind, this study focuses on three key regional powers-Iran, Turkey, and Saudi Arabia-to examine the process of security governance and the factors that shape it.

Methodology

The study employs a mixed-methods approach. On the quantitative side, international data were analyzed to review the progress of regional security governance over the past decade. For the qualitative aspect, a focus group session was conducted with 10 experts (9 men and 1 woman), and the discussions were analyzed using MAXQDA software.

Results

In terms of persuasive (or soft) policies, Iran's performance improved steadily, with its score rising from 20 in 2012 to over 24 in 2016. Conversely, Saudi Arabia's persuasive policy score dropped from 48 in 2011 to about 33 in 2022, and Turkey also followed a downward trend. Regarding coercive (or hard) policies, Saudi Arabia achieved the highest score of 70 in 2015, while Iran recorded the lowest score of 40 in 2013. Additionally, Iran has been more effective in countering ISIS, whereas Saudi Arabia and Turkey escalated tensions with their military operations in Yemen and parts of Iraq and Syria, respectively. While Iran demonstrated that regional security is a top priority in its fight against ISIS, Turkey generally focused on protecting its borders from refugees and terrorist attacks, even seizing opportunities to intervene in Syria. The qualitative analysis identified 9 main categories and 25 sub-categories (with a total frequency of 310 mentions). Data analysis revealed that 84% of the obstacles to regional security governance in West Asia were associated with persuasive (soft) policies, while only 16% were linked to coercive (hard) measures. This finding suggests that before resorting to hard security tools, establishing regional security governance in this region should primarily rely on diplomatic dialogue and softer forms of engagement.

Conclusion

Focusing on Iran, Turkey, and Saudi Arabia, this research identifies both positive and negative factors influencing regional security governance in West Asia from 2011 to 2022. The study shows that security in the region cannot be ensured by governments alone. Instead, the active participation of non-state actors, international organizations, and a mix of persuasive (diplomatic and economic) and coercive (military and security) tools are crucial to shaping regional security governance. The analysis also indicates significant differences among the regional powers. Their national objectives tend to be almost diametrically opposed, resulting in a fluctuating form of regional security governance. For instance, the persuasive tools used by Iran in resolving regional disputes averaged a score of 22, compared to averages of 36 and 38 for Saudi Arabia and Turkey, respectively. While Saudi Arabia and Turkey show similar tendencies in their use of persuasive and coercive methods, Iran has taken a notably different approach. Reflecting on Europe's approach to regional security governance, it's clear that after World War II, European nations were able to adopt a democracy-based framework with support from the United States that led to nearly uniform responses to conflicts. However, in West Asia, the role of major powers has had the opposite effect—fueling tensions and exacerbating conflicts. Their involvement, most notably their support for the establishment of Israel, has contributed to major issues such as the Arab-Israeli wars, increased securitization, and a drift toward authoritarianism among regional governments. The military presence of extra-regional powers has pressured these countries to prioritize military solutions instead of diplomatic ones. Furthermore, the region's geopolitical and economic significance continues to fuel competition among these powers. Rivalries, such as that between China and the United States, have even led to bloc formations in the region, potentially undermining the development of regional security governance. Even the region's failed state- and nation-building process—which is seen as one of the main reasons why this

form of governance has not been established in West Asia—has been influenced, to some extent, by the Sykes-Picot Agreement and by Israel.

The qualitative findings further highlight that regional powers' abilities to protect their societies (by leveraging resources for defense and military intervention), combined with their unique interpretations of security and stability, domestic multi-actor dynamics (involving the role of non-state actors), and external delegations to regional organizations, are among the key factors shaping regional security governance. On the other hand, issues such as the Israel factor, extra-regional interventions, authoritarian tendencies, strategic culture, border disputes, and incomplete or unsynchronized political and economic structures have negatively affected its development.

Keywords: Regional Security Governance; West Asia; External Interventions; Iran; Saudi Arabia; Turkey.

Ethical Considerations

Compliance with Ethical Guidelines

This study was approved by the Ethics Committee of Research Institute of Strategic Studies (RISS), Tehran, Iran.

Authors' Contributions

All authors equally contributed to preparing this article.

Conflict of Interest

The authors declared no conflict of interest.

Funding Sources

This research received no external funding.

Quarterly.risstudies.org

تاریخچه مقاله
دریافت‌شده در تاریخ ۱۱ آبان ۱۴۰۳
اصلاح‌شده در تاریخ ۹ دی ۱۴۰۳
پذیرفته‌شده در تاریخ ۱۵ دی ۱۴۰۳
منتشر شده در تاریخ ۲۵ اسفند ۱۴۰۳

فصلنامه مطالعات راهبردی

دوره ۲۷، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۳، پیاپی ۱۰۶،
صفحه ۱۱۷-۱۴۱

شاپای چاپی: ۱۷۳۵-۰۷۲۷
شاپای الکترونیکی: ۲۹۸۰-۹۱۰X

عوامل مؤثر بر حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در غرب آسیا (۲۰۱۱-۲۰۲۰): مطالعه مقایسه‌ای ایران، ترکیه و عربستان سعودی

سید جلال دهقانی فیروزآبادی^۱، حسین سلیمی^۲، غلامعلی چگنی‌زاده^۳، سمیرا اکبری^۴

۱. گروه روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
۲. گروه روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
۳. گروه روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
۴. گروه روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

ایمیل نویسنده مسئول: s_akbari98@atu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله پژوهشی اصلی</p> <p>نحوه استناد به این مقاله: اکبری، سمیرا، دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال، سلیمی، حسین و چگنی‌زاده، غلامعلی. (۱۴۰۳). معنایابی مفهوم امنیت در نامۀ تنسر. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۷(۳)، ۱۱۷-۱۴۱.</p> <p>doi: 10.22034/SSQ.2025.497088.423 9</p> <p>© ۱۴۰۳ حق نشر (کپی رایست) این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY 4.0) صورت گرفته است.</p>	<p>در این مقاله با استفاده از روش ترکیبی سعی شده به این پرسش پاسخ داده شود که عوامل مؤثر بر حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در غرب آسیا (۲۰۱۱ تا ۲۰۲۲) کدام‌اند؟ در همین راستا، ابتدا با استفاده از تحلیل ثانویه و جمع‌آوری داده‌ها از طریق بانک‌های اطلاعاتی فرایند حکمرانی امنیتی منطقه‌ای با استفاده از ابعاد چهارگانه (حفاظت، تضمین، پیشگیری و اجبار) مورد سنجش قرار گرفت. یافته‌ها نشان می‌دهد که حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در خاورمیانه طی این سال‌ها روند نزولی داشته است. میانگین استفاده ترکیه از ابزارهای دیپلماتیک از ۴۸ در سال ۲۰۱۱ به ۳۱ در سال ۲۰۲۰ کاهش یافته، در حالی که عربستان سعودی نیز روندی مشابه از ۳۹ به ۳۲ داشته است. ایران در این دوره تقریباً با ثبات باقی مانده است. در حوزه ابزارهای قهری، عربستان و ترکیه برخلاف ایران، رفتارهای تهاجمی‌تری داشته‌اند.</p> <p>در بخش کیفی، با استفاده از گروه کانونی و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودی نسخه ۲۴ این نتایج حاصل شد توانایی قدرت‌های منطقه‌ای برای حفاظت از جامعه خودشان و برخورداری از منابع کمی و کیفی از یک‌سو (حفاظت) و مداخله نظامی برای برقراری صلح در منطقه و همچنین نوع برداشت از امنیت و ثبات در منطقه از سوی دیگر (اجبار)، همراه با عملکرد چندجانبه داخلی - ایفای نقش بازیگران غیردولتی - و خارجی - تفویض اختیار به سازمان‌ها و نهادهای منطقه‌ای - دولت‌ها (اطمینان) و افزایش چشم‌اندازهای حکومت دموکراتیک و نوع برداشت از مرجع امنیت (پیشگیری) از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر شکل‌گیری حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در خاورمیانه است. همچنین مقوله‌های اصلی مسئله اسرائیل، مداخلات قدرت‌های فرامنطقه‌ای، اقتدارگرایی، فرهنگ استراتژیک، اختلافات مرزی، ساختارهای اقتصادی و سیاسی غیرمکمل و ناهمسو و غیره از جمله عوامل سلبی اثرگذار بر توسعه حکمرانی امنیتی منطقه‌ای محسوب می‌شود.</p>

واژگان کلیدی: قدرت‌های فرامنطقه‌ای، اسرائیل، امنیت، انرژی، ساختارهای اقتصادی.

مقدمه

منطقه غرب آسیا به ویژه طی چند دهه گذشته همواره کانون توجه و بروز و ظهور انواع خشونت‌های کنشگرانه بوده است. انفجار برج‌های دوقلوی تجارت جهانی و تقریباً یک دهه بعد، عملیات‌های تروریستی داعش در سطح جهانی، غرب آسیا را در مرکز توجهات جامعه بین‌المللی قرار داد. عواملی از قبیل تروریسم، ایدئولوژی‌های افراطی مذهبی، هویت‌های خشونت‌بار، گسترش فقر و شکاف طبقاتی، کمبود فرصت‌های اشتغال، افزایش مناقشات دامن‌گیر منطقه، تطویل و پیچیدگی بحران‌های منطقه‌ای، ابهام در بدیل‌ها و الگوهای جایگزین، بحران آب و پیامدهای تغییرات اقلیمی و غیره، اقتضای آن را دارند که ثبات و نظم امنیت منطقه‌ای را دستخوش تغییر و تهدید نمایند.

عوامل فوق باعث کاهش ضریب امنیتی منطقه غرب آسیا شده است؛ به‌طوری‌که از سال ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۲، بیشترین حملات تروریستی در سطح جهانی با بیش از ۲۳ هزار حمله در منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا رخ داده است (Statista, 2023). همچنین، میانگین مرگ‌ومیر ناشی از حملات تروریستی نیز در منطقه غرب آسیا بسیار بالاتر از میانگین جهانی است؛ به‌طوری‌که در سال ۲۰۲۱، بیش از ۲۶۰۰ مرگ‌ومیر به ثبت رسیده است (Our world in data, 2023). داعش نیز در سال ۲۰۲۱ به عنوان مرگبارترین گروه تروریستی در جهان شناخته شد که عمدتاً در غرب آسیا فعالیت می‌کند (Relief web, 2022).

عوامل مذکور و ماهیت چندگانه تهدیدات امنیتی جدید توأم با شکنندگی دولت‌ها در مواجهه با مسائل امنیتی گسترش یافته، تأییدی بر بازتعریف امنیت در یک چهارچوب جدید و منطقه‌ای است که (برای گریز از سیاست‌های امنیتی سنتی)، لزوم مشارکت فزاینده سایر بازیگران غیردولتی، با تأکید بیشتر بر نقش هنجارها و شیوه‌های امنیت مشترک و تعاونی را ایجاب می‌کند. در این حالت، مدیریت بی‌نظمی و تأمین امنیت به بهترین وجه می‌تواند به‌عنوان یک مشکل حکمرانی و همچنین غیرحکومتی در نظر گرفته شود. با عطف به حکمرانی، این مفهوم به ابزاری مفید برای به تصویر کشیدن پراکندگی قدرت در سیاست بین‌الملل و سیاست‌های نظارتی نوظهور که از حاکمیت دولت می‌کاهد، تبدیل شده است. بنابراین، مفهوم حکمرانی امنیتی منطقه‌ای به عنوان یکی از سازوکارهای امنیت‌جمعی در همین راستا مطرح می‌شود.

در این پژوهش سعی می‌شود با بررسی فرایند حکمرانی امنیتی منطقه‌ای ایران، ترکیه و عربستان به‌عنوان سه قدرت منطقه‌ای به عوامل مؤثر بر آن پی برده شود. علت انتخاب سه کشور مذکور این است که سایر کشورها کم‌وبیش به آن‌ها وابسته‌اند. یعنی از جنبه ایجابی و

سلبی حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در غرب آسیا به سیاست‌های این کشورها گره خورده است. بنابراین، برای شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در غرب آسیا، نخست به پیشینه و چهارچوب مفهومی پژوهش پرداخته می‌شود. سپس روش‌شناسی پژوهش مورد توجه قرار می‌گیرد. در گام بعد با سنجش فرایند حکمرانی امنیتی منطقه‌ای سه کشور مورد مطالعه، عوامل مؤثر بر حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در غرب آسیا شناسایی و رتبه‌بندی می‌شوند. علت انتخاب بازه زمانی مذکور به این دلیل است که پس از ۲۰۱۱، موازنه قدرتی که در منطقه حاکم بود تقریباً کارآمدی خود را از دست داد؛ بنابراین، این مقطع به عنوان یک نقطه عطف بسیار مهم در منطقه، ساختار حکمرانی امنیتی منطقه‌ای را دگرگون کرد.

الف) پیشینه پژوهش

پیشینه پژوهش را می‌توان در دو دسته از تحقیقات دسته‌بندی کرد که عبارت‌اند از:

۱. تحقیقات کلی یا عام حکمرانی امنیتی (جهانی)

تحقیقات برسلین^۱ و کرافت^۲ (۲۰۱۳)، بوایر^۳ و هال^۴ (۲۰۱۳)، اهره‌ارت^۵، هگمان^۶ و کال^۷ (۲۰۱۳)، دس^۸ و فرایسن‌دورف^۹ (۲۰۱۰)، آدلر^{۱۰} و گرو^{۱۱} (۲۰۰۹) و کراهمان^{۱۲} (۲۰۰۳) از مهم‌ترین تحقیقاتی هستند که سعی در پرداختن به مبانی نظری حکمرانی امنیتی، علل مطرح شدن این مفهوم، تمرکز بر عملیاتی کردن آن، یافتن نقاط ضعف و قوت و غیره کرده‌اند. این پژوهش‌ها با وجود اشتراک در مفهوم حکمرانی امنیتی از حیث مکان و زمان مورد مطالعه با مقاله حاضر افتراق دارند.

۲. تحقیقات موردی یا خاص حکمرانی امنیتی (منطقه‌ای)

مسئله سونسون^{۱۳} (۲۰۱۲) در مقاله‌ای با عنوان «حکمرانی امنیتی منطقه‌ای: مطالعه موردی آسیای جنوبی» این است که منطقه آسیای جنوبی در حال حاضر با سطح قابل توجه و

1. Shaun Breslin
2. Stuart Croft
3. Mark Bevir
4. Ian Hall
5. Hans-Georg Ehrhart
6. Hendrik Hegemann
7. Martin Kahl
8. Christopher Daase
9. Cornelius Friesendorf
10. Emanuel Adler
11. Patricia Greve
12. Elke Krahmman
13. Ted Svensson

نگران‌کننده‌ای از مناقشات بین‌دولتی، با ویژگی فراملی مهاجرت و شکل‌گیری هویت جمعی و وجود تعداد قابل‌توجهی از فضاهایی که دولت بر آن‌ها نظارتی ندارد، مواجه است. این فقدان نظارت به بازیگران غیردولتی مانند طالبان در پاکستان و جنبش مائوئیست در هند اجازه می‌دهد تا خلأ ناشی از نبود یا ناتوانایی دولت برای اعمال حضور معنادار را پر کنند. با توجه به این موضوع، نویسنده استدلال می‌کند که آسیای جنوبی فاقد حکمرانی امنیتی کارآمد است. نویسنده حکمرانی امنیتی را عمدتاً در روابط دوجانبه میان هند و پاکستان مورد بررسی قرار می‌دهد. از دیدگاه وی همکاری میان دولت‌هاست که باعث شکل‌گیری سازمان‌ها و نهادهای امنیتی منطقه‌ای می‌شود.

سکورولی^۱ و دیگران (۲۰۱۷) در مقاله‌ای با عنوان «بار دیگر در مورد حکمرانی امنیت منطقه‌ای: چگونه تحلیل قفقاز جنوبی می‌تواند این مفهوم را پیش ببرد»، پینفاری^۲ (۲۰۱۴) در مقاله‌ای با عنوان «گره‌ها و شیرها: مصر و حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در خاورمیانه»، مفتیلار باچ^۳ (۲۰۱۴) در مقاله‌ای با عنوان «ترکیه به عنوان یک قدرت در حال ظهور: تحلیلی از نقش آن در مجموعه‌های حکمرانی امنیتی جهانی و منطقه‌ای»، تانگور^۴ (۲۰۱۲) در مقاله‌ای با عنوان «نقش ترکیه در حکمرانی امنیتی اروپا» و جتسکی^۵ (۲۰۱۱) در مقاله‌ای با عنوان «آیا آسه‌آن تأمین‌کننده حکمرانی امنیتی منطقه‌ای است؟» سعی کرده‌اند به حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در عرصه عمل بپردازند. به عبارت دیگر، صرف مباحث نظری نیستند. باینکه این تحقیقات به بررسی نقش یکی از سه کشور مورد مطالعه این مقاله در حکمرانی امنیتی منطقه‌ای پرداخته‌اند که جنبه اشتراک آن‌ها با مقاله حاضر است، اما آن‌ها نقش کشور مذکور را در غرب آسیا مورد توجه قرار نداده‌اند. تحقیقاتی هم که به حکمرانی امنیتی در غرب آسیا پرداخته‌اند، از نقش قدرت‌های منطقه‌ای ایران، ترکیه و عربستان غافل بوده‌اند.

مسئله اصلی احتشامی (۲۰۱۳) در مقاله‌ای با عنوان «منطقه منا: امنیت و حکمرانی منطقه‌ای»، این است که چرا در منطقه منا برخلاف مناطق دیگر مانند اروپا، حکمرانی امنیتی با مشارکت بازیگران غیردولتی شکل نگرفته است؟ نویسنده به این نتیجه رسیده است که اگرچه منطقه منا دارای مراکز امنیتی است (شورای همکاری خلیج فارس)، اما آن‌ها قدرت و مشروعیت لازم برای حل و فصل بحران‌های میان‌دولتی یا مهار مشکلات امنیتی داخلی را ندارد.

1. Michela Ceccorulli
2. Marco Pinfari
3. Meltem Müftüleri-Baç
4. Burak Tangör
5. Anja Jetschke

از دیدگاه وی، در غیاب نهادهای حکمرانی منطقه‌ای، مشکلات امنیتی داخلی این ظرفیت را دارند که از کنترل خارج شده و منطقه‌ای شوند (یمن ۲۰۰۹) و همچنین مداخلات فرامنطقه‌ای (دخالت جامعه بین‌المللی در بحران دارفور سودان) را سبب شوند.

ب) مبانی نظری و مفهومی

در این بخش نخست به تعاریف حکمرانی امنیتی پرداخته می‌شود. در گام‌های بعدی نیز به ترتیب سطوح و سیاست‌های آن مورد توجه قرار می‌گیرد تا الگوی تحلیل پژوهش تکمیل شود.

۱. تعریف حکمرانی امنیتی

همان‌طور که در جدول ۱ قابل مشاهده است، تعاریف مختلفی از حکمرانی امنیتی ارائه شده است. بر اساس تعاریف مذکور می‌توان نتیجه‌گیری کرد که حکمرانی در معنای محدود، در مقابل حکومت^۱ قرار می‌گیرد و منحصرأً به اشکال غیرسلسله‌مراتبی هماهنگی خصوصی اشاره دارد. با درک گسترده‌تر، نه حکومت را فرض می‌کند و نه آن را رد می‌کند. بنابراین حکمرانی به «حکومت بدون دولت» اشاره دارد، اما می‌تواند عناصر «حکومت با دولت» و حتی «حکمرانی توسط دولت» را نیز در بر گیرد.

جدول ۱. تعاريف حکمراني امنيتي

تعريف	نظريه پرداز
مربوط به ساختارها و فرايندهاي نوظهور است که طيف وسيعي از بازگران دولتي و خصوصي را قادر مي سازد تا نيازهاي خود و منافع متقابل خود را از طريق اتخاذ و اجراي تصميمات سياست الزام آور در غياب یک مقام سياسي مرکزي هماهنگ کنند.	کراهمان
یک نظام قواعد طراحي شده توسط بازگران فردي و شرکتي براي هماهنگي، مديريت و تنظيم وجود جمعي آنها در پاسخ به تهديدات امنيت فيزيکي و آنتولوژيک آنهاست.	آدلر و گرو
حکمراني امنيتي را به طور گسترده به عنوان «یک سيستم بين المللي حاکميتي، وابسته به پذيرش اکثريت کشورهايي که تحت تأثير قرار مي گيرند، تعريف مي کند، که از طريق مکانيسم هاي نظارتي (چه رسمي و چه غيررسمي) فعاليتها را در طيف وسيعي از امنيت و حوزه هاي موضوعي مرتبط با امنيت اداره مي کند.	اسپرلينگ ^۱
تعاملات بين نهادهاي عمومي و يا خصوصي در نهايت با هدف تحقق اهداف جمعي.	سندل ^۲
شامل مجموعه اي از نهادها و واحدهاي سياسي است که براي تضمين، حفاظت و (در برخي موارد) امنيت منطقه اي و بين المللي تلاش مي کنند.	گالبرث ^۳ و سايرتگ ^۴

منبع: (محقق ساخته)

مفهوم حکمراني امنيتي به عنوان چهارچوبي براي تجزيه و تحليل «مديريت و مقررات هماهنگ» ترتيبات امنيتي اروپا توسط مقامات متعدد که به صورت رسمي و غيررسمي عمل مي کنند، ايجاد شده است (Webber et al. 2004). با گسترش و به کارگيري حکمراني امنيتي توسط محققان در سطحي وسيع تر، اين مفهوم در چهارچوب روابط بين الملل، به استفاده مشترک از اختيارات اداري، اقتصادي و سياسي به منظور تداوم صلح و ثبات در عرصه بين المللي اشاره دارد. وجود یک چشم انداز مشترک بايد به اين تعريف اضافه شود. حاکميت امنيتي مستلزم مباني فکري و نهادي است. به عبارت ديگر، حکمراني امنيتي بايد به اندازه توافق بر اجزاي مادي، بر نزديکي گفتمان تکیه کند (Webber, 2002).

1. Sperling
2. Candel
3. Galbreath
4. Sauerteig

به‌عنوان یک مفهوم، حکمرانی امنیتی قبل از هر چیز در به دست‌آوردن ویژگی‌هایی که برای سیاست‌گذاران و اکثریت محققان آشکار است، موفق بود، یعنی گسترش تهدیدات و خطرات امنیتی، ازدیاد بازیگران و سازوکارهایی برای رسیدگی به آنها. این دو ویژگی به نوبه خود، توانایی محدود دولت (بازیگر سنتی امنیت) را برای مقابله با تهدیدات متعدد به تنهایی نشان دادند (Sperling & Webber, 2014).

۲. سطوح حکمرانی امنیتی

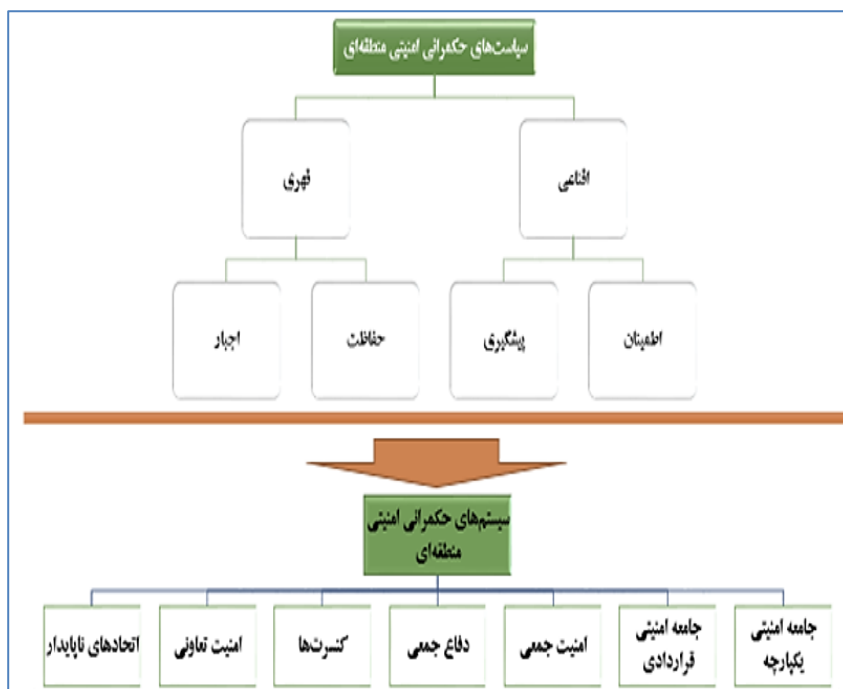
حکمرانی امنیتی در سه سطح تحلیل مختلف قابل مشاهده است: جهانی، منطقه‌ای و ملی. در سطح جهانی، چهارچوب اصلی مرجع، ساختا سازمان ملل متحد است که جهانی ترین ساختارها را برای رسیدگی به مسائل امنیتی، از کنترل تسلیحات، خلع سلاح و عدم اشاعه تسلیحات، تا پیشگیری از درگیری، برقراری صلح و... فراهم می‌کند. در مقابل، در سطح ملی، حکمرانی امنیتی به سازمان و مدیریت بخش امنیتی اطلاق می‌شود که شامل تمام نهادهایی می‌شود که مسئولیت اصلی آنها حفاظت از دولت و جوامع تشکیل‌دهنده آن است. مفهوم حکمرانی امنیتی منطقه‌ای به‌عنوان توسعه و پویایی ترتیبات امنیتی در یک منطقه معین، که از طریق سازمان‌های منطقه‌ای و زیرمنطقه‌ای نهادینه شده است، تمرکز می‌کند که درک، قواعد و شیوه‌های مشترک در حوزه امنیتی را به اشتراک می‌گذارند (Kacowicz & Press-Barnathan, 2016). نکته مهم در ارتباط با حکمرانی امنیتی درک این موضوع بود که تهدیدات جدید امنیتی جهانی مانند جنایات فراملی، تروریسم و مهاجرت تنها از طریق همکاری بین‌المللی قابل مقابله است (Rosenau & Czempiel, 1992).

۳. سیاست‌های حکمرانی امنیتی منطقه‌ای

چهارچوب حکمرانی امنیتی بر چهار بُعد سیاست امنیتی شامل اطمینان، پیشگیری، حفاظت و اجبار استوار است (Kirchner & Dominguez, 2013). سیاست‌های اطمینان تلاش‌هایی را با هدف بازسازی پس از جنگ و مشارکت در اقدامات اعتمادسازی مشخص می‌کند. سیاست‌های پیشگیری شامل تلاش‌ها برای جلوگیری از درگیری با ایجاد یا حفظ نهادهای داخلی، منطقه‌ای یا بین‌المللی است که به کاهش هرج‌ومرج و ایجاد نظم کمک می‌کند. سیاست‌های اجباری وظایف حل منازعه از طریق مداخله نظامی، به‌ویژه برقراری صلح و اجرا را در برمی‌گیرد. سیاست‌های حفاظتی حکمرانی امنیتی، تلاش‌ها را برای انجام کارکرد سنتی محافظت از جامعه در برابر تهدیدات خارجی توصیف می‌کند. این چهار وظیفه حکمرانی امنیتی اغلب به‌طور همزمان دنبال می‌شوند. همچنین روشن است که می‌توان از ابزارهای اقتصادی و نظامی در

جهت دستیابی به اهداف نه‌چندان مشابه استفاده کرد. این چهار وظیفه حکمرانی امنیتی اغلب به‌طور همزمان دنبال می‌شوند.

یک وضعیت طبیعی بین‌المللی بدوی و یک جامعه بین‌المللی متمدن، مرزهای زنجیره‌ای ساختارهای حکمرانی امنیتی را تشکیل می‌دهند که هفت شکل کلی دیگر به ترتیب از اولیه به پیشرفته در امتداد آن‌ها قرار می‌گیرند که عبارتند از: اتحادهای ناپایدار^۱، امنیت تعاونی^۲، کنسرت‌ها، دفاع جمعی، امنیت جمعی و دو نوع جامعه امنیتی - قراردادی^۳ و یکپارچه^۴ (Spierling, 2014). با توجه به موضوعات فوق، الگوی پژوهش در شکل ۱ نشان داده شده است:

شکل ۱. الگوی تحلیل پژوهش

1. Impermanent Alliances
2. Cooperative Security
3. Contractual Security Community
4. Fused Security Community

از آنجاکه مشکل اساسی سیاست بین‌الملل تأمین نظم و تنظیم منازعه بدون توسل به جنگ است. هرج و مرج و ستفالیایی مزایای استقلال و خودمختاری را برای دولت‌ها فراهم می‌کند، اما از ظهور حکومت جهانی یا حتی منطقه‌ای برای مدیریت مسئولیت‌های اصلی هرج و مرج و ناامنی مزمن جلوگیری می‌کند. این پیکربندی‌های امنیتی منطقه‌ای فاقد سازوکارهای رسمی و غیررسمی برای تنظیم قابل اعتماد منازعه و در نتیجه مستعد جنگ هستند. به‌همین دلیل تنظیم سیاست بین‌الملل، به‌ویژه مدیریت بی‌نظمی، به بهترین شکل می‌تواند به‌عنوان یک مشکل حکمرانی در نظر گرفته شود.

اشکال جایگزین مقررات بین‌دولتی که از لحاظ تاریخی پدید آمده و عمده کارکرد خود را از دست داده‌اند (توازن قدرت، دفاع جمعی یا هماهنگی قدرت‌ها)، نمی‌توانند دامنه تهدیداتی را که امروزه دولت‌ها با آن مواجه هستند، توضیح دهند و نه بهبود بخشند که عمدتاً به دلیل محدودیت‌های ذاتی آنهاست که مهم‌ترین آنها توجه به جنبه نظامی امنیت و این فرض ناگفته مبنی بر اینکه همه دولت‌ها همچنان در مشغله و ستفالیایی با خودمختاری، نفوذ و تجمیع قدرت سهیم هستند.

با توجه به این موضوع، پس از جنگ سرد که در کنار دولت‌ها - به‌عنوان بازیگران اصلی - بازیگران فراملی دیگری ظهور کردند، حکمرانی به بهترین شکل می‌تواند در کنار دولت‌ها به‌عنوان تنظیم‌کنندگان ایفای نقش نمایند. به‌عبارت دیگر، مسئله این است که به دلیل تحولات و توسعه فناوری و غیره دیگر فقط دولت‌ها بازیگران اصلی نیستند، اگرچه این موضوع طی چند دهه گذشته در سایر حوزه‌ها به‌جز امنیتی بود، اما امروزه تقریباً اجماع شکل گرفته است که دولت‌ها به‌تنهایی قادر به تأمین امنیت جوامع در برابر گروه‌های تروریستی، حملات سایبری، مشکلات محیط‌زیستی و غیره نیستند. به همین جهت، دولت‌ها باید از سایر بازیگران مانند شرکت‌ها، سازمان‌های غیردولتی، سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و در مجموع هر گروهی که قادر به ایفای نقش و کمک به دولت در تأمین امنیت باشد، کمک بگیرد. حکمرانی امنیتی مفهومی است که برای جامه عمل پوشاندن به این موضوع شکل گرفته است. پس حکمرانی امنیتی منطقه‌ای دو کارکرد - نهادسازی و حل تعارض - را انجام می‌دهد و از مجموعه ابزار اقناعی (ابزارهای اقتصادی، سیاسی و دیپلماتیک) و قهری (مداخلات نظامی و پلیس داخلی) استفاده می‌کند. ترکیب این ابعاد، سیاست‌های (اطمینان، پیشگیری، حفاظت و اجبار) را ایجاد می‌کند؛ بنابراین، در بررسی وضعیت حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در خاورمیانه و شناسایی عوامل مؤثر بر پیشبرد حکمرانی امنیتی منطقه‌ای از سوی دیگر، از این مفهوم بهره می‌گیریم.

ج) روش‌شناسی پژوهش

نوع پژوهش، بنیادی - کاربردی است. روش پژوهش نیز آمیخته مبتنی بر تحلیل ثانویه و گروه کانونی است. در بخش کمی از داده‌های مؤسسات و نهادهای بین‌المللی مانند بانک جهانی و غیره استفاده می‌شود و فرایند حکمرانی امنیتی منطقه‌ای طی یک دهه گذشته مورد سنجش قرار می‌گیرد. در بخش کیفی اما با تشکیل جلسه گروه کانونی، سعی می‌شود به عوامل مؤثر بر شکل‌گیری حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در غرب آسیا پرداخته شود. بنابراین، گردآوری داده‌ها از طریق بانک‌های اطلاعاتی و جلسه گروه کانونی است.

در گام نخست به منظور تعیین روایی پرسش‌های مصاحبه، از روایی محتوایی بهره برده شد که طی آن پرسش‌ها به تأیید چهار صاحب‌نظر رسید. برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات نیز گروه کانونی شکل گرفت. پیش از آغاز مصاحبه، توضیح کوتاهی در خصوص اهداف، روش و موضوع پژوهش داده شد. روند مصاحبه بدین صورت بود که پس از پایان صحبت‌های خبرنگار، نفر بعدی در عین نقد استدلال‌های ایشان، دیدگاه خود را نیز بیان می‌کرد. در نهایت، برای آن که از اهداف پژوهش انحراف پیدا نشود، پاسخ به پرسش‌ها بر حسب ضرورت هدایت می‌شدند. روش نمونه‌گیری نیز از نوع هدفمند بوده است. لازم به ذکر است که فرایند جلسه گروه کانونی سه ساعت و ۲۰ دقیقه به طول انجامیده است. علت این امر نیز تلاش برای رسیدن به اجماع و اشباع نظری بوده است.

نکته مهم این است که پس از بیان نظرات هر یک از صاحب‌نظران حاضر در گروه کانونی، برای تحلیل دیدگاه‌های اعضای حاضر در حین جلسه، کدگذاری به صورت تعاملی و گروهی انجام شد؛ به گونه‌ای که اجماع به‌دست آمد و اعضا موارد ثبت‌شده را تأیید کردند. جلسه گروه کانونی با اجازه شرکت‌کنندگان ضبط شد تا برای تحلیل داده مورد استفاده قرار گیرد. پس از پایان جلسه نیز فایل صوتی آن با دقت پیاده‌سازی شد و پس از چند بار چک‌کردن وارد نرم‌افزار مکس کیودی شد. خروجی‌ها نیز با انجام تجزیه و تحلیل و شناسایی گزاره‌ها، مقوله‌های فرعی و اصلی به‌دست آمد.

۱. شیوه سنجش حکمرانی امنیتی منطقه‌ای

برای تبیین فرایند حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در غرب آسیا چهار شاخص سیاست امنیتی تضمین یا اطمینان، پیشگیری، حفاظت و اجبار استخراج شده است. در ادامه به هر کدام از موارد به صورت جداگانه پرداخته می‌شود:

۱-۱. **سیاست‌های اطمینان:** مربوط به فعالیتهای بازسازی پس از جنگ و تلاش‌های ایجاد صلح مانند اقدامات اعتمادسازی است. اقدامات سیاستی خاص شامل مأموریت‌های پلیسی و مرزی، مأموریت‌های نظارتی پس از جنگ و کمک به بازسازی اقتصادی. در ارزیابی کمک‌های دولت‌های محوری به این نکته توجه می‌شود که چه کمک‌های بودجه‌ای و پرسنلی به عملیات انجام می‌شود. همچنین، پرسش‌های زیر نیز پرسیده می‌شود: آیا کشور مورد بررسی در سیاست‌های حکومتی خود سوگیری جغرافیایی نشان می‌دهد؟ و آیا کشور ترجیح می‌دهد دوجانبه عمل کند یا چندجانبه؟ (Kirchner, 2014). برای عملیاتی‌سازی این بُعد از سیاست حکمرانی امنیتی منطقه‌ای، شاخص‌های «روابط با کشورهای همسایه» (Vision of Humanity, 2023 A)، «جهانی شدن» (KOF, 2023) و «صلح جهانی» (Economics & Peace, 2023) انتخاب شدند.

۱-۲. **سیاست‌های پیشگیری:** شامل تلاش‌ها برای جلوگیری از درگیری با ایجاد یا حفظ نهادهای داخلی، منطقه‌ای یا بین‌المللی است که به کاهش هرج‌ومرج و ایجاد نظم کمک می‌کند. هدف آنها از بین بردن علل اصلی منازعات است. سیاست‌های مشترک پیشگیری شامل کنترل تسلیحات و اقدامات منع اشاعه و همچنین کمک‌های فنی برای اصلاحات سیاسی و اقتصادی داخلی، از برقراری روابط غیرنظامی - نظامی تا افزایش چشم‌اندازهای حکومت دموکراتیک و کمک به توسعه اقتصادهای بازار است (Kirchner, 2014). برای عملیاتی‌کردن سیاست‌های پیشگیری شاخص‌های «کمک مالی به مأموریت‌های حافظ صلح سازمان ملل» (Vision of Humanity, 2023 B)، «قابلیت‌های هسته‌ای و سلاح‌های سنگین» (Vision of Humanity, 2023 C)، «آزادی‌های مدنی» (Freedom house, 2023 A)، «حقوق سیاسی» (Freedom house, 2023 B) و «شاخص کل آزادی اقتصادی» (Heritage, 2023) انتخاب شدند.

۱-۳. **سیاست‌های حفاظتی:** شامل تلاش‌های داخلی و چندجانبه برای تحقق عملکرد سنتی حفاظت از جامعه در برابر تهدیدات خارجی است. پنج دسته کلی از سیاست‌های حفاظتی را می‌توان شناسایی کرد: امنیت بهداشتی، کنترل مرزی، تروریسم، جرایم سازمان‌یافته (تجارت مواد مخدر، قاچاق انسان و مهاجرت) و تخریب محیط زیست (مدیریت بلایای طبیعی). هدف تجزیه و تحلیل‌های خاص کشور، نشان دادن اهمیت نسبی هر دسته از تهدیدهاست که عمدتاً با هزینه‌های بودجه و ابتکارات سیاستی که به دنبال مدیریت تهدیدها (به‌عنوان مثال بهبود نظارت بر سلامت یا بودجه اختصاص داده‌شده به تحقیقات پزشکی) یا ریشه‌کن کردن آن

هستند، مانند افزایش منابع انسانی یا بودجه‌ای برای مبارزه با جرم و جنایت یا تروریسم) اندازه‌گیری می‌شود (Kirchner, 2014). شاخص‌هایی که برای عملیاتی کردن این بُعد از سیاست حکمرانی امنیتی انتخاب شدند عبارت‌اند از: «سلامتی» (Prosperity, 2023 A)، «ایمنی و امنیت» (Prosperity, 2023 B)، «تروریسم جهانی» (Economics & Peace, 2022)، «ادراک فساد» (Transparency, 2023)، «عملکرد محیط‌زیست»^۱ (Yale university, 2023) و «مهاجرت انسان‌ها و فرار مغزها» (Fund for Peace, 2023).

۴-۱. سیاست‌های اجباری: وظایف حل منازعه از طریق مداخله نظامی، به‌ویژه برقراری صلح و اجرای آن را نشان می‌دهد (Kirchner, 2014). شاخص‌های «تعداد مرگ‌ومیر ناشی از درگیری‌های خارجی سازمان‌یافته» (Uppsala Conflict Data Program, 2023) و «هزینه نظامی به‌عنوان درصدی از تولید ناخالص داخلی» (SIPRI, 2023) برای عملیاتی کردن این بُعد انتخاب شدند. ابعاد و شاخص‌های حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در جدول زیر قابل مشاهده است:

جدول ۲. ابعاد و شاخص‌های حکمرانی امنیتی منطقه‌ای

متغیر	ابزار	ابعاد حکمرانی امنیتی	مؤلفه	شاخص
حکمرانی امنیتی	حفاظت	امنیت بهداشتی	امنیت بهداشتی	سلامتی
			تروریسم	تروریسم جهانی
			جرایم سازمان‌یافته	ایمنی و امنیت
			تخریب محیط‌زیست	ادراک فساد
	قهری	مهاجرت	مهاجرت	مهاجرت انسان‌ها و فرار مغزها
			مداخله نظامی	تعداد مرگ‌ومیر ناشی از درگیری‌های خارجی سازمان‌یافته
	اجبار	هزینه نظامی	هزینه نظامی	هزینه نظامی به‌عنوان درصدی از تولید ناخالص داخلی
			جلوگیری از جنگ	کمک مالی به مأموریت‌های حافظ صلح سازمان ملل
	اقتاعی	پیشگیری	عدم اشاعه سلاح‌های کشتار جمعی	قابلیت‌های هسته‌ای و سلاح‌های سنگین
			افزایش چشم‌اندازهای حکومت	آزادی‌های مدنی
			دموکراتیک	حقوق سیاسی
		اطمینان	کمک به توسعه اقتصاد بازار آزاد	شاخص کل آزادی اقتصادی
			فعالیت‌های اتحادسازی و نهادسازی	روابط با کشورهای همسایه
			عملکرد دوجانبه یا چندجانبه کشورها	جهانی شدن
		اقدامات دیپلماتیک و سیاسی برای حل منازعه	شاخص صلح جهانی	

منبع: (محقق ساخته)

د) یافته‌های پژوهش

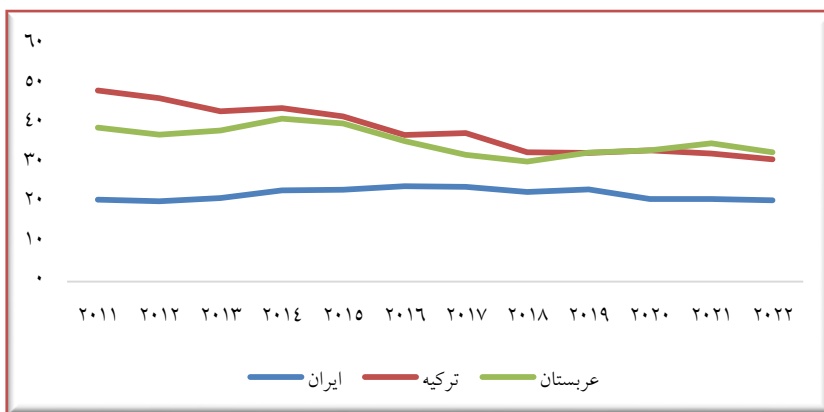
در این بخش به ترتیب به یافته‌های توصیفی و تحلیلی پرداخته می‌شود.

۱. یافته‌های توصیفی:

در این بخش نخست به وضعیت حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در غرب آسیا و سپس به اطلاعات جمعیت‌شناختی خبرگان حاضر در گروه کانونی پرداخته می‌شود.

۱-۱. فرایند حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در غرب آسیا

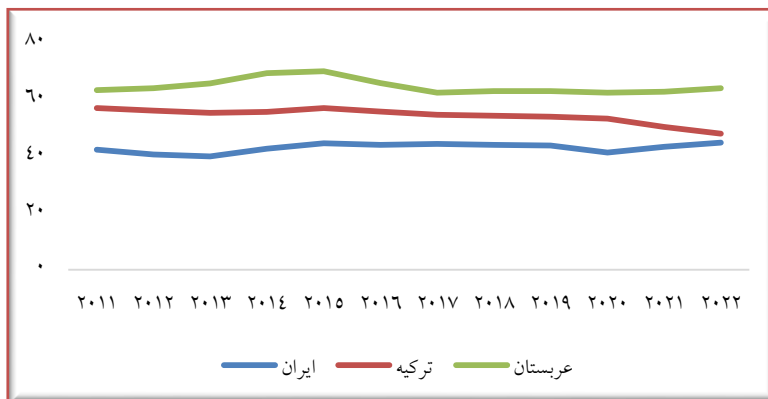
عملکرد ترکیه و عربستان - همان‌طور که در شکل ۲ نشان داده شده است - در بُعد اقناعی حکمرانی امنیتی منطقه‌ای طی دهه اخیر کاملاً نزولی بوده است؛ به طوری که میانگین امتیاز عربستان از ۴۸ در سال ۲۰۱۱ به تقریباً ۳۳ در سال ۲۰۲۲ کاهش پیدا کرده است. عملکرد ایران تقریباً روندی صعودی بوده است. به طوری که از امتیاز ۲۰ در سال ۲۰۱۲ به بیش از ۲۴ در سال ۲۰۱۶ افزایش پیدا کرده است. یعنی ایران سعی کرده است از منازعات، پیشگیری و تعاملات را بهبود بخشد.

شکل ۲. مقایسه فرایند اقناعی حکمرانی امنیتی منطقه‌ای ایران، ترکیه و عربستان

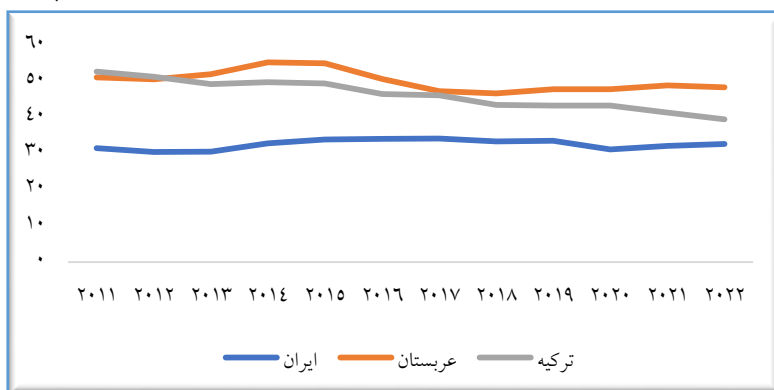
در بُعد قهری حکمرانی امنیتی نیز عربستان با میانگین امتیاز ۷۰ در سال ۲۰۱۵ بیشترین امتیاز را کسب کرده است - نمودار شماره ۲ - که به معنای استفاده بیشتر این کشور از زور و اجبار در منطقه بوده است. در مقابل ایران بین سه کشور کمترین امتیاز را با میانگین ۴۰ در سال ۲۰۱۳ کسب کرده است. این امر به معنای تلاش ایران برای برقراری صلح و دوری از

جنگ و درگیری بوده است. اگرچه ایران از حیث نظامی بسیار قوی‌تر از دو کشور دیگر است که آن را در مبارزه با گروه داعش و غیره نشان داده است، با وجود این برای صلح تلاش کرده است. در حالی که عربستان و ترکیه با حملات متعدد به یمن و بخش‌هایی از خاک عراق و سوریه به دنبال دامن زدن به منازعات منطقه‌ای بوده‌اند. همچنین در بُعد حفاظت نیز ایران در مقابله با داعش نشان داد، امنیت منطقه برای آن مهم است، در حالی که ترکیه طی این مدت عمدتاً از مرزهای خود در مقابل مهاجران و حملات تروریستی حفاظت می‌کرد، حتی به صورت فرصت‌طلبانه درصد اشغال خاک سوریه نیز برآمد.

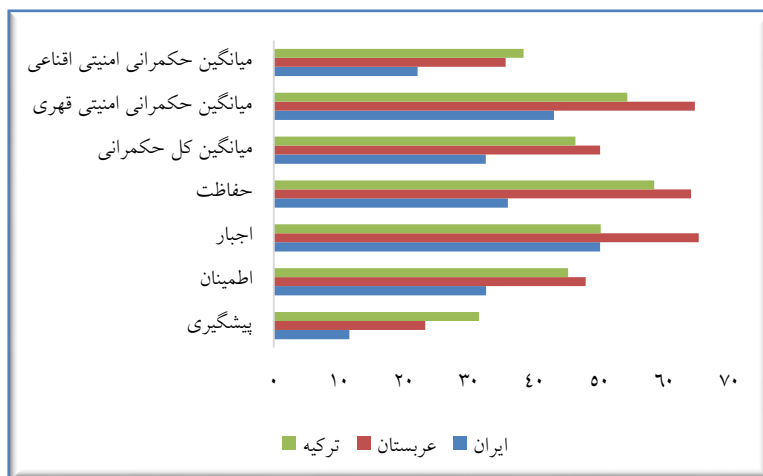
شکل ۳. مقایسه فرایند قهری حکمرانی امنیتی منطقه‌ای ایران، ترکیه و عربستان

از حیث میانگین کل حکمرانی امنیتی منطقه‌ای، عربستان در سال ۲۰۱۴ میانگین امتیاز ۵۵ را کسب کرده است که بالاترین امتیاز در بین کشورهای مورد مطالعه می‌باشد. در مقابل، پایین‌ترین امتیاز نیز با میانگین ۳۱ در سال ۲۰۲۰ مربوط به ایران بوده است. همان‌طور که در شکل ۳ قابل مشاهده است، نکته مهم این است که ایران برخلاف ترکیه و عربستان که روند نزولی داشته‌اند، به‌جز یک سال همواره روند صعودی داشته است.

شکل ۴. مقایسه فرایند حکمرانی امنیتی منطقه‌ای ایران، عربستان و ترکیه

همان‌طور که در شکل ۴ قابل مشاهده است، میانگین کل حکمرانی امنیتی منطقه‌ای ایران، عربستان و ترکیه به ترتیب ۳۳، ۵۰ و ۴۶ را کسب کرده‌اند.

شکل ۵. مقایسه میانگین حکمرانی امنیتی منطقه‌ای ایران، عربستان و ترکیه

۱-۲. اطلاعات جمعیت‌شناختی

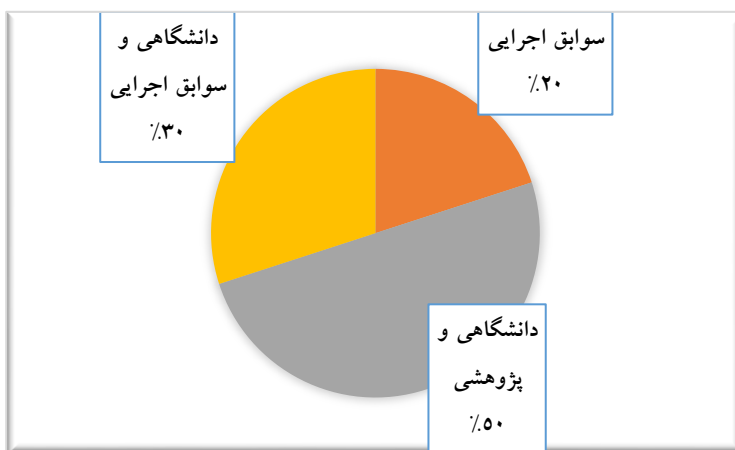
۱۰ نفر متخصص و خبره در این پژوهش در قالب گروه کانونی به بحث و گفتگو در خصوص پاسخ به سؤالات مطرح‌شده پرداختند. همان‌طور که در جدول شماره ۳ نشان داده شده است، نه نفر مرد و یک نفر زن در گروه کانونی تشکیل‌شده شرکت داشتند. تحصیلات هشت نفر دکتری تخصصی و دو نفر نیز کارشناسی ارشد بوده است.

جدول ۳. اطلاعات جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان در پژوهش

ردیف	کد	جنسیت	پست سازمانی	تحصیلات	رشته تحصیلی	سن
۱	م ۱	زن	عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس	دکتری تخصصی	روابط بین‌الملل	۴۴
۲	م ۲	مرد	پژوهشگر ارشد در پژوهشکده ابرار معاصر تهران	دکتری تخصصی	روابط بین‌الملل	۴۴
۳	م ۳	مرد	عضو هیئت علمی دانشگاه تهران	دکتری تخصصی	مطالعات منطقه‌ای خاورمیانه	۴۸
۴	م ۴	مرد	پژوهشگر ارشد مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت خارجه و سفیر پیشین ایران در کشورهای لبنان	دکتری تخصصی	روابط بین‌الملل	۶۴
۵	م ۵	مرد	سفیر پیشین ایران در ترکیه	کارشناسی ارشد	روابط بین‌الملل و فلسفه و حکمت	۶۲
۶	م ۶	مرد	سفیر سابق ایران در اردن و مدیرکل غرب آسیا در دفتر مطالعات وزارت خارجه	دکتری تخصصی	مطالعات منطقه‌ای خاورمیانه	۵۸
۷	م ۷	مرد	عضو هیئت علمی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)	دکتری تخصصی	علوم سیاسی	۶۰
۸	م ۸	مرد	عضو هیئت علمی دانشگاه تهران	دکتری تخصصی	مطالعات منطقه‌ای خاورمیانه	۵۳
۹	م ۹	مرد	پژوهشگر ارشد در پژوهشکده مطالعات راهبردی خاورمیانه	دکتری تخصصی	مطالعات منطقه‌ای خاورمیانه	۷۹
۱۰	م ۱۰	مرد	نماینده سابق مجلس شورای اسلامی، سفیر و مشاور وزیر امور خارجه	کارشناسی ارشد	مطالعات منطقه‌ای خاورمیانه	۷۳

منبع: (یافته‌های تحقیق)

میانگین سنی جامعه نمونه پژوهش ۵۹ سال بوده است. همان طور که در نمودار شماره ۵ نشان داده شده است، ۵۰ درصد جامعه نمونه یا دانشگاهی بودند یا اینکه صرفاً به کارهای پژوهشی در این حوزه مشغول بوده‌اند. در مقابل، ۲۰ درصد از حجم نمونه پژوهش عمدتاً فقط از سوابق اجرایی برخوردار بودند. در نهایت، ۳۰ درصد از خبرگانی که در گروه کانونی مشارکت داشتند، علاوه بر اینکه دانشگاهی یعنی عضو هیئت علمی هستند و پژوهش‌های مهم و اثرگذاری در این حوزه انجام داده‌اند، از تجربه میدانی (دستگاه دیپلماسی) نیز برخوردارند.

شکل ۶. درصد سوابق اجرایی و علمی جامعه نمونه پژوهش

۲. یافته‌های تحلیلی

در این قسمت، مقوله‌های اصلی و فرعی که از مباحث گروه کانونی استخراج شدند و از عوامل اصلی مؤثر بر حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در غرب آسیا هستند، مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند. همان‌طور که در جدول ۴ قابل مشاهده است، در مجموع ۲۵ مقوله فرعی وجود دارند که مجموع فراوانی آن‌ها ۳۱۰ مورد است.

جدول ۴. مقوله‌های اصلی، فرعی و نمونه‌هایی از گزاره‌های مفهومی

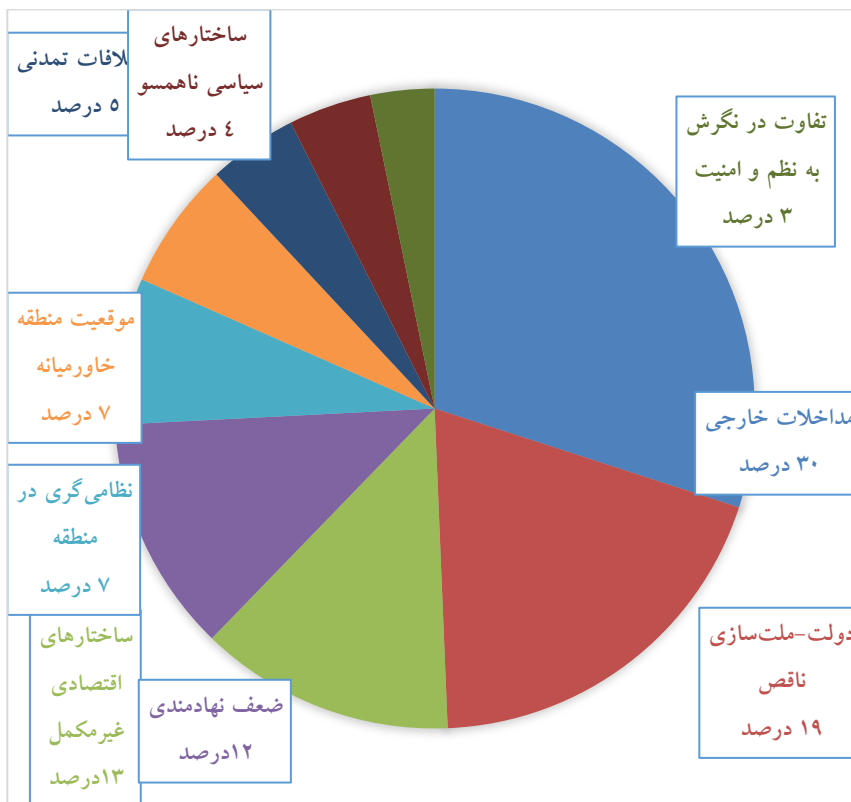
مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	نمونه‌هایی از گزاره‌های مفهومی	فراوانی	نوع سیاست حکمرانی امنیتی
مداخلات خارجی در منطقه خاورمیانه	مسئله اسرائیل	ایجاد اسرائیل توسط قدرت‌های خارجی - اختلاف کشورهای منطقه بر سر طرح دولتی	۳۹	اطمینان
	اختلافات مرزی	موافقت‌نامه سایکس - پیکو	۱۷	اطمینان
	پراکندگی اقوام در درون مرزهای ملی	میراث تاریخی دوره عثمانی و عدم هژمونی‌پذیری منطقه به دلیل چندفرهنگی	۹	اطمینان
	نبود برداشت مشترک قدرت‌های منطقه‌ای از تهدیدات فرامنطقه‌ای	نبود احساس مشترک درباره وجود تهدیدات فرامنطقه‌ای	۴	اطمینان
	وابستگی شدید کشورهای منطقه به قدرت‌های فرامنطقه‌ای	تأمین امنیت کشورها توسط قدرت‌های فرامنطقه‌ای	۳	پیشگیری
	حضور نظامی قدرت‌های فرامنطقه‌ای	حمله ایالات متحده به عراق - وجود پایگاه‌های نظامی ایالات متحده آمریکا	۶	پیشگیری
	تاثیرپذیری منطقه از منازعات بین‌المللی	واردکردن کشورهای منطقه غرب آسیا به منازعات جنگ سرد - تلاش کشورها برای برقراری توازن بین ایالات متحده آمریکا و چین - تشکیل سنتو، سیتو و غیره با مداخله قدرت‌های فرامنطقه‌ای - کریدورهای بین‌المللی مانند	۱۵	حفاظت

نوع سیاست حکمرانی امنیتی	فراوانی	نمونه‌هایی از گزاره‌های مفهومی	مقوله‌های فرعی	مقوله‌های اصلی
		آی‌مک		
اجبار	۱۲	غرب آسیا محل اتصال شرق به غرب	موقعیت ژئوپلیتیکی	موقعیت منطقه خاورمیانه
اجبار	۸	جریان آزاد انرژی از خلیج فارس - فروش تسلیحات	موقعیت ژئواکونومیکی	
حفاظت	۲۶	جنگ اعراب و اسرائیل و غیره	جنگ	دولت - ملت‌سازی ناقص
پیشگیری	۳۴	چالش وحدت ملی - اولویت هویت‌های فراملی و فروملی بر هویت ملی	نقش مداخلات خارجی	
پیشگیری	۱۰	نفوذ تاریخی قدرت‌های منطقه‌ای بر کشورهای همسایه و سعی در تداوم آن - تلاش برای تضمین جریان انرژی و تداوم کریدورها	گروه‌های نیابتی	نظامی‌گری در منطقه
اطمینان	۱۳	عدم توانایی قدرت‌های منطقه‌ای برای حذف یکدیگر (توازن قدرت) - تعریف قدرت به صورت نظامی	ضعف دیپلماسی	
پیشگیری	۷	اقتصاد بازار آزاد در مقابل اقتصاد رانتهی و شبه‌دولتی	تنوع در ساختارهای اقتصادی	
پیشگیری	۹	عدم مشارکت بخش غیردولتی	انحصار اقتصاد در دستان دولت	ساختارهای اقتصادی غیرمکمل
پیشگیری	۳	شکاف در قدرت اقتصادی کشورهای منطقه	عدم توزیع مناسب ثروت	
پیشگیری	۲۱	نقش کشورها در زنجیره ارزش - ایدئولوژی توسعه - توازن در توسعه نظامی، اقتصادی، سیاسی و غیره	تفاوت در الگوهای توسعه	

نوع سیاست حکمرانی امنیتی	فراوانی	نمونه‌هایی از گزاره‌های مفهومی	مقوله‌های فرعی	مقوله‌های اصلی
پیشگیری	۹	تقابل ساختارهای سیاسی (دموکراسی، پادشاهی و غیره)	تفاوت در منابع مشروعیت	ساختارهای سیاسی ناهمسو
پیشگیری	۴	همکاری‌های کوتاه‌مدت	تفاوت در ارزش‌های دولت‌ها	
پیشگیری	۲۳	بحران مشروعیت	اقتدارگرایی	
پیشگیری	۲	رهبران قدرتمند	فردمحوری	
پیشگیری	۱۲	امنیت به عنوان دغدغه اصلی دولت‌ها - عدم مشارکت بخش غیردولتی	ضعف جامعه مدنی	ضعف نهادمندی
پیشگیری	۱۴	ریشه تاریخی غنی و صاحب تمدن بودن قدرت‌های منطقه‌ای - برتری جویی و سیاست تهاجمی - تلاش قدرت‌های منطقه‌ای برای احیای گذشته باشکوه - برجسته بودن قومیت نسبت به مذهب و غیره	فرهنگ راهبردی	اختلافات تمدنی
اطمینان	۴	تقابل واقع‌گرایی و آرمان‌گرایی - نسبت به نظام بین‌المللی - تجدیدنظرطلبی در تقابل با ایفای نقش در ساختار موجود	تفاوت در پذیرش نظم و استقلالیابی	تفاوت در نگرش به نظم و امنیت
اطمینان	۶	تقابل نگرش‌ها از تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای - به رسمیت نشناختن یکدیگر	عدم وجود نگرانی‌های امنیتی مشترک	

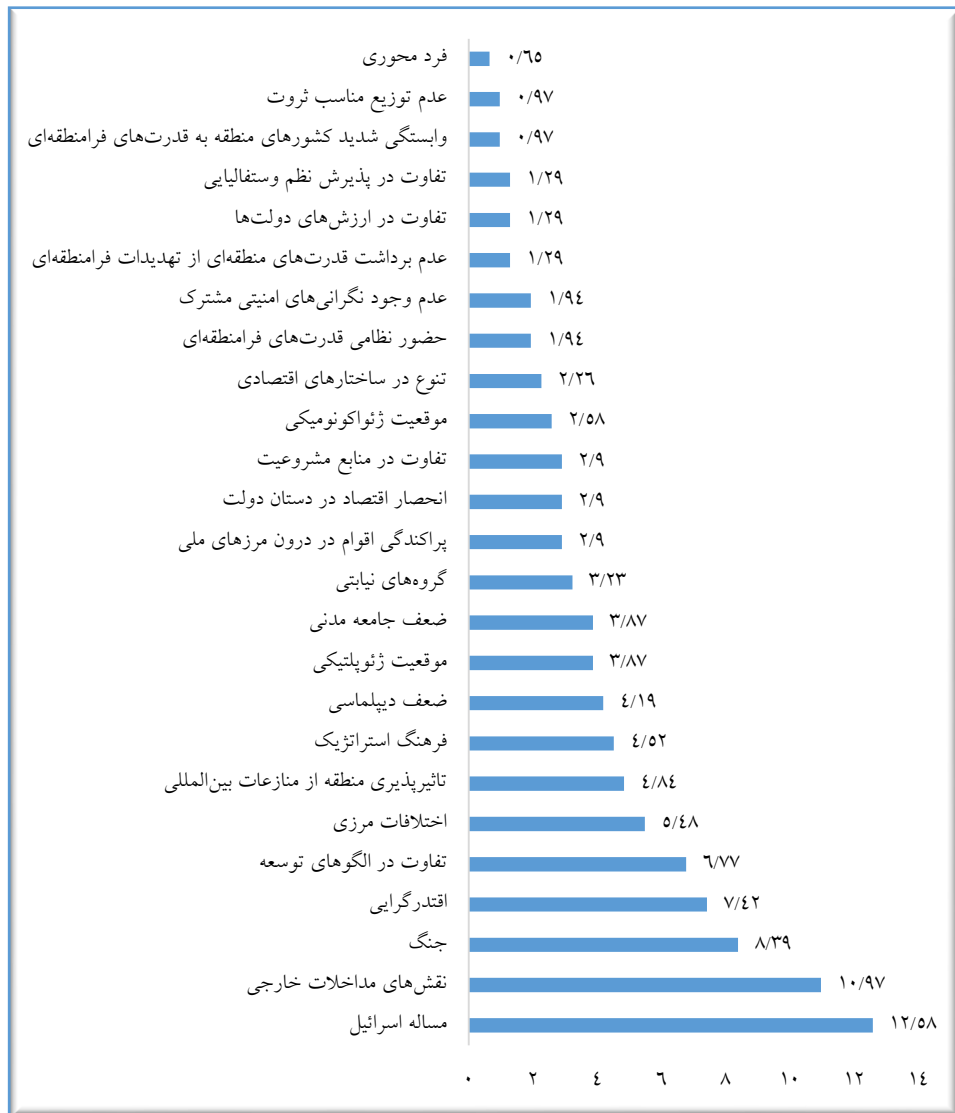
منبع: (یافته‌های تحقیق)

همان‌طور که در شکل ۷ نشان داده شده است، مقوله‌های مداخلات خارجی و تفاوت در نگرش به نظم و امنیت به ترتیب با ۳۰ و ۳ درصد رتبه‌های اول و نهم را کسب کرده‌اند.

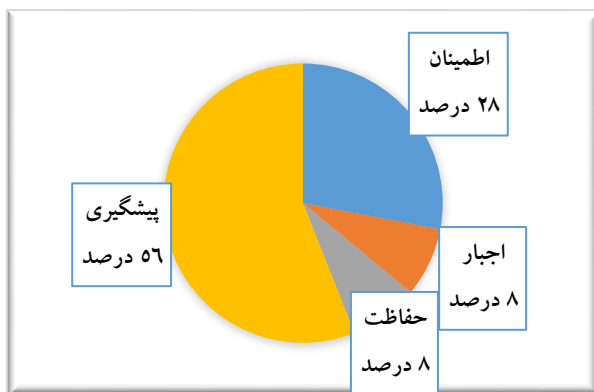
شکل ۷. رتبه‌بندی و درصد مقوله‌های اصلی پژوهش

مقوله فرعی مسئله اسرائیل با تقریباً ۱۳ درصد و مقوله فرعی فردمحوری با کمتر از ۱ درصد به ترتیب رتبه‌های اول و بیست‌وپنجم را کسب کرده‌اند. در شکل زیر، درصد هریک از مقوله‌های فرعی نشان داده شده است:

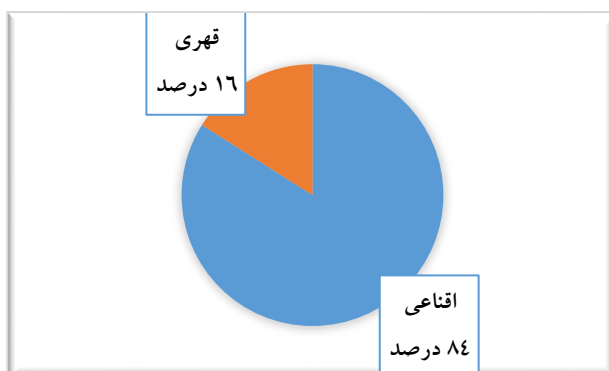
شکل ۸. رتبه‌بندی و درصد مقوله‌های فرعی پژوهش

همان‌طور که در شکل ۹ قابل مشاهده است، سهم سیاست پیشگیری حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در غرب آسیا ۵۶ درصد و سهم سیاست‌های اجبار و حفاظت نیز هر کدام ۸ درصد بوده است.

شکل ۹. سهم (درصد) سیاست‌های چهارگانه حکمرانی امنیتی منطقه‌ای از مقوله‌های فرعی

همان‌طور که در شکل ۱۰ نشان داده شده است، ۸۴ درصد از موانعی که بر سر راه حکمرانی امنیتی منطقه‌ای غرب آسیا وجود داشته است، مرتبط با سیاست‌های اقناعی بوده است. در حالی که سهم سیاست‌های قهری فقط ۱۶ درصد بوده است. این موضوع بدان معناست که شکل‌گیری حکمرانی امنیتی منطقه‌ای غرب آسیا پیش از آن که به ابزارهای سخت قهری نیاز داشته باشد، نیازمند ابزارهای تعامل نرم و دیپلماسی بوده است.

شکل ۱۰. سهم (درصد) سیاست‌های چهارگانه حکمرانی امنیتی منطقه‌ای از مقوله‌های فرعی

۱. مداخلات خارجی در منطقه غرب آسیا

همان‌طور که در جدول ۳ قابل مشاهده است، هفت مقوله فرعی در خصوص مقوله اصلی مداخلات خارجی حاصل شده است. از بین این مقوله‌ها، «مسئله اسرائیل» و «وابستگی شدید کشورهای منطقه غرب آسیا به قدرت‌های فرامنطقه‌ای» به ترتیب با ۳۹ و سه فراوانی بیشترین و کمترین تکرار را در بین بحث‌های خبرگانی در گروه کانونی به خود اختصاص داده‌اند.

موقعیت ژئواکونومیکی اسرائیل باعث شده است تا کشورهای منطقه غرب آسیا با شکافی بزرگ در زمینه تعاملات با آن مواجه شوند. کشورهای منطقه به‌ویژه عربستان و ترکیه به عنوان قدرت‌های منطقه‌ای در خاورمیانه، برای بهره‌مندی از ظرفیت‌های اسرائیل، به دنبال برقراری ارتباط با آن برخلاف خواست ملت‌های خود هستند. به‌عنوان مثال، «اسرائیل دو میدان‌گازی بزرگ دریایی تامارا و لویاتان را طی سال‌های گذشته توسعه داده است. اسرائیل سال ۲۰۲۱ حدود پنج میلیارد متر مکعب گاز به مصر و اردن صادر کرد و در سال ۲۰۲۲ قرارداد صادرات ۲/۵ میلیارد متر مکعب گاز اضافی به مصر را امضا کرده است. منابع گازی اسرائیل باعث شده ترکیه نسبت به احداث خط لوله جدید بین دو کشور پیشقدم شود (پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۴۰۲). گزاره دومی که در خصوص مسئله اسرائیل وجود دارد، تشکیل کشور مستقل فلسطین یا طرح دو دولتی است. با توجه به وابستگی‌هایی که کشورهای منطقه به‌ویژه ترکیه و عربستان به اسرائیل ایجاد کرده‌اند، اجماع در خصوص حمایت مؤثر از تشکیل کشور مستقل فلسطین در منطقه به وقوع نپیوسته است.

اختلافات مرزی در منطقه، زاینده فاتحان جنگ جهانی اول بود که نتیجه آن تضعیف سیاست اطمینان حکمرانی امنیتی منطقه‌ای بوده است. مصاحبه‌شونده شماره چهار عنوان کرده است که «بحث‌های طایفه‌ای و نژادی در سر تا سر منطقه مثل شیعه - سنی، عرب - پارس، کرد - ترک و غیره وجود دارد». این مسئله به هژمونی‌ناپذیری منطقه غرب آسیا منجر شده است. مصاحبه‌شونده ۳ استدلال کرده است که:

«عثمانی هیچ‌گاه به دنبال تسلط تام و تمام یک دولت مرکزی قوی بر غرب آسیا نبود و نه اعمال کرد و نه دنبال آن بود. دنبال مالیات و منابع مالی و به هر حال این بود که حمله از این منطقه به عثمانی صورت نگیرد. بنابراین تا حد زیادی به منطقه خودمختاری داده که در نتیجه فضای حاصل شده از آن قومیت‌های رنگارنگ و چندپارچه‌ای در قالب کشورها کنار هم شکل گرفتند. قدرت‌های بزرگ طبیعتاً از دوران استعماری تلاش می‌کردند به این منطقه نفوذ کنند. اما نکته این است که منطقه غرب آسیا خوش استقبال و بد بدرقه است. یعنی منطقه چراغ

سبزی نشان می‌دهد که در نگاه اول به نظر می‌رسد رخنه‌پذیری بودن آن را نشان می‌دهد، اما هنگامی که قدرت خارجی در صدد رخنه و استعمار و استثمار منطقه برمی‌آید، در باتلاق منطقه غرب آسیا به دام می‌افتد. علت این موضوع به میراث تاریخی چندگانه فوق‌بازمی‌گردد که در آن فضا برای رشد بازیگران شبه‌دولتی پدیدار شده است. این گروه‌ها توان بالایی برای مقاومت در برابر هژمونی دارند. به طور کلی، منطقه غرب آسیا هژمونی‌پذیر نیست. فرامنطقه‌ای یا منطقه‌ای بودن این هژمونی نیز تفاوتی ندارد».

بری بوزان و همکارانش استدلال کردند که «در منطقه غرب آسیا احساس خطر بیشتری از سوی تهدیدات فرامنطقه‌ای یا خارجی، تهدید تفرقه‌بینداز و حکومت‌کن، دسیسه‌ها و نیرنگ‌های هماهنگ شده غربیان، ریشه‌کن‌سازی مسلمانان در منطقه خاورمیانه، امپریالیسم اقتصادی و فرهنگی و غیره وجود دارد» (بوزان و دیگران، ۱۴۰۲). برخلاف نگرش نظریه‌پردازان غربی، آن چیزی که از گروه کانونی حاصل شد دقیقاً بالعکس بود. به طور کلی، یکی از زمینه‌های اصلی شکل‌گیری حکمرانی امنیتی منطقه‌ای می‌تواند وجود تهدیدات مشترک خارجی باشد. در این زمینه، مصاحبه‌شونده شماره ۱ حتی تشکیل اتحادیه اروپا را نیز نگرانی آن‌ها از تهدیدات شوروری قلمداد کرده است:

«مثلاً در اروپا خواست و منافع مشترک خود کشورها بوده است که به شکل‌گیری حکمرانی امنیتی منطقه‌ای منجر شده است. می‌خواستند توسعه اتفاق بیفتد و با نفوذ شوروی نیز مقابله کنند. آن نگاه مشترک یا سازوکار مشترک از کجا شروع شود؟ در اروپا این موضوع از جامعه زغال سنگ و فولاد شروع شد و بعد به حوزه‌های دیگر هم تسری پیدا کرد. مشکل غرب آسیا این هست که هیچ‌کدام از اعضا به صورت مشترک این احساس را ندارند که یک تهدید مشترک فرامنطقه‌ای یا خارجی علیه آن‌ها وجود دارد».

وابستگی کشورهای منطقه غرب آسیا به قدرت‌های فرامنطقه‌ای به لحاظ تاریخی بسیار بالاست؛ به طوری که در مورد عربستان همواره از نفت در برابر تأمین امنیت سخن گفته‌اند. این امر به نوبه خود باعث کاهش استقلال آن‌ها شده است. بنابراین، از آنجا که اکثر کشورهای منطقه از استقلال برخوردار نیستند، توانایی و قابلیت همکاری با سایر کشورهای منطقه را از دست می‌دهند، حتی در صورت داشتن توانایی و ظرفیت نیز این اجازه به آن‌ها داده نمی‌شود. بنابراین، می‌توان گفت که این قدرت‌های فرامنطقه‌ای از ایجاد نهادهای داخلی و فرامنطقه‌ای نیز جلوگیری می‌کنند. زیرا آن‌ها کار با دیکتاتورها و اشخاص را بهتر از کار با دموکراسی‌ها تلقی می‌کنند، زیرا کنار آمدن با یک نفر (دیکتاتورها) بهتر از کنار آمدن با چند نفر (پارلمان)

است. بنابراین، سیاست پیشگیری حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در منطقه غرب آسیا از طریق سازوکاری که شرح داده شد، تضعیف شده است.

۲. دولت - ملت‌سازی ناقص

مقوله اصلی دولت - ملت‌سازی ناقص دو مقوله فرعی «جنگ» و «نقش مداخلات خارجی» دارد که هر کدام به ترتیب با فراوانی ۳۴ و ۲۶ تکرار از علل پرتکرار در گروه کانونی بوده است. تقریباً خبرگان در این زمینه اجماع داشتند که دولت - ملت‌سازی ناقص زمینه را برای بسیاری از عوامل مؤثر بر حکمرانی امنیتی منطقه‌ای مانند ظهور گروه‌های مسلح شبه‌دولتی، بی‌ثباتی سیاسی و غیره فراهم می‌آورند. به طوری که مصاحبه‌شونده شماره ۳ استدلال کرده است: «برخلاف ایران، ترکیه و مصر در سایر کشورهای منطقه غرب آسیا مانند کشورهای حوزه خلیج فارس، مفهوم دولت - ملت و ملت‌سازی در آن‌ها رشد نیافته است. هویت‌های فراملی و فروملی نقش پررنگ‌تری در این دسته از کشورها در وفاداری گروه‌های مختلف ایفا می‌کنند. شکل‌گیری بازیگران شبه‌دولتی مسلح در این دسته از کشورها بسیار سهل‌تر است».

۳. ساختارهای اقتصادی غیرمکمل

همان‌طور که در جدول ۳ قابل مشاهده است، مقوله اصلی ساختارهای اقتصادی غیرمکمل دارای چهار مقوله فرعی است که عبارت‌اند از: «تنوع در ساختارهای اقتصادی»، «انحصار اقتصاد در دستان دولت»، «توزیع نکردن مناسب ثروت»، «تفاوت در الگوهای توسعه». از حیث فراوانی نیز مقوله فرعی تفاوت در الگوهای توسعه با ۲۱ فراوانی بیشترین تکرار را در جلسه گروه کانونی برگزار شده برای پژوهش داشته است.

تمامی مقوله‌های فرعی مطرح شده در این مقوله با سیاست پیشگیری حکمرانی امنیتی منطقه‌ای مرتبط هستند، بدین‌صورت که همه آن‌ها با ضعف نهادی در منطقه ارتباط دارند. اگر در منطقه خاورمیانه، نهادهای داخلی و منطقه‌ای از جایگاه مطلوبی برخوردار بودند، دولت نمی‌توانست به‌تنهایی اقتصاد را تحت کنترل خود داشته باشد و به سایر بازیگران غیردولتی اجازه ایفای نقش ندهد. همچنین به دولت اجازه داده نمی‌شد با تکیه بر منابع معدنی به‌ویژه نفت و گاز از مردم بی‌نیاز باشد و نیازی به ایجاد نهادی در راستای افزایش نقش ملت در تصمیم‌گیری‌ها احساس نکند. افزون بر اینها دولت نمی‌توانست در سیاست خارجی فقط یک برداشت خاص از اسلام و غیره را با تمام پیامدهای منفی در دستور کار قرار دهد، آن هم در

حالی که اکثریت ملت با آن مخالفت هستند (مانند حزب عدالت و توسعه در ترکیه به رهبری اردوغان) و غیره. مصاحبه‌شونده شماره ۳ بیان کرده است:

«ذیل اقتصاد سیاسی می‌توانیم به اقتصاد رانتی نفتی و تأثیرات آن، اقتصاد بازار آزاد - تا حدودی ترکیه - و اقتصاد شبه‌دولتی اشاره کرد. کشورهایی مثل سوریه آن‌چنان نفتی ندارند ولی اقتصاد آن‌ها شبه‌دولتی است».

۴. ضعف نهادمندی

همان‌طور که در جدول ۴ قابل مشاهده است، ضعف نهادمندی در غرب آسیا به عنوان مقوله اصلی دارای سه مقوله فرعی «اقتدارگرایی»، «فردمحوری» و «ضعف جامعه مدنی» است. البته ذکر این نکته مهم است که با اینکه در ظاهر اقتدارگرایی و فردمحوری به نظر یکسان باشند، اما در این پژوهش بدین دلیل مقوله‌هایی جدا در نظر گرفته شدند که اقتدارگرایی برخلاف فردمحوری می‌تواند به صورت ساختاری نیز اعمال شود. با این حال، فردمحوری در اینجا منظور نگرش رهبران و قدرت تصمیم‌گیری آن‌هاست. بنابراین، یک ساختار یا سازمان می‌تواند اقتدارگرا باشد، اما فرد محوری این‌گونه نیست.

هر سه مقوله فرعی یادشده در تضاد با سیاست پیشگیری حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در غرب آسیا هستند؛ زیرا هر سه آن‌ها باعث تضعیف نهادهای داخلی می‌شوند. به عبارت دیگر، به جای اینکه این سه مقوله از منازعه جلوگیری کنند، به عنوان عاملی در ایجاد منازعه در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و حتی بین‌المللی تبدیل می‌شوند. به عنوان مثال، فردمحوری مانند عربستان دوران سلمان بن عبدالعزیز آل سعود است که به یمن حمله می‌کند. همچنین وقتی جامعه مدنی نحیف و لاغر باشد، ارتباط بین ملت‌های منطقه و درک آن‌ها از یکدیگر کاهش پیدا می‌کند. مصاحبه‌شونده شماره ۱ نیز استدلال کرده است:

«برخی کشورها در درون منطقه قطب هستند که در غرب آسیا سه کشور ایران، عربستان و ترکیه سعی می‌کنند مسائل را حل کنند. در این کشورها نقشی که بیشترین اثرگذاری را دارد نقش رهبران یا فرد است، اینکه رهبران چه رویکرد ادراکی نسبت به یکدیگر و مسائل دارند».

۵. اختلافات تمدنی

اختلافات تمدنی به عنوان یکی از مقوله‌های اصلی، دارای یک مقوله فرعی با نام «فرهنگ راهبردی» است که چهارده فراوانی را به خود اختصاص داده است. فرهنگ راهبردی انواع

مختلفی دارد، اما در غرب آسیا این فرهنگ اصولاً تهاجمی است زیرا میل به تسلط دارد؛ به طوری که مصادیق بسیاری در طول تاریخ را به خود اختصاص داده است (فتوحات عرب‌ها و گسترش اسلام، امپراتوری عثمانی و فتح قسطنطنیه، بخش‌های مهمی از اروپای شرقی و غیره و در ایران نیز فتوحات امپراتوری هخامنشی، سلجوقیان، افشار و غیره).

برخی از خبرگان در شکل‌گیری ناسیونالیست‌های افراطی در منطقه غرب آسیا که به یکی از مهم‌ترین معضلات منطقه تبدیل شده است، قدرت‌های خارجی را به‌عنوان عامل اصلی معرفی می‌کنند، به طوری که مصاحبه‌شونده شماره ۹ استدلال کرد که ناسیونالیسم افراطی دست‌پرورده قدرت‌های استعماری منطقه است:

«قدرت استعماری سه نوع ناسیونالیسم افراطی پان‌ورکیسم، پان عربیست و پان ایرانیسم را در این کشورها یا در منطقه رشد دادند و علاوه بر مشکلاتی که در داخل خود کشورها در جهت دولت‌سازی و وحدت ملی وجود داشت، این مسئله تضاد بین ناسیونالیسم‌های افراطی را به وجود آورد که ایجاد هرگونه همگرایی بین کشورهای منطقه را مشکل می‌کرد».

در مقابل برخی از صاحب‌تمدن‌بودن سه کشور مورد مطالعه به‌عنوان علت منازعه سخن می‌گویند. مصاحبه‌شونده شماره ۱ معتقد است:

«عامل اول ریشه تاریخی غنی و صاحب تمدن‌بودن برخی کشورها هستند. این موضوع باعث شده تا هرکدام از کشورها ریشه تاریخی خودشان را احیا کنند و تحقق بخشند. کشورهای عربی با محوریت عربستان سعی می‌کنند عباسیان را احیا کنند. ترک‌ها به دنبال احیای عثمانی هستند، در مورد ایران هم بعضی‌ها از احیای هخامنشی سخن می‌گویند!».

۶. تفاوت در نگرش به نظم و امنیت

این مقوله اصلی دارای دو مقوله فرعی تفاوت در پذیرش نظم و استفالیایی و نبود نگرانی‌های امنیتی مشترک است که هرکدام به ترتیب چهار و شش فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. این مقوله‌ها به سیاست اطمینان حکمرانی امنیتی منطقه‌ای بازمی‌گردند؛ به طوری که به اعتمادسازی در نظام بین‌المللی می‌پردازند. بدین صورت که برخی از کشورها با فعالیت در قالب

۱. منظور مصاحبه‌شونده دیدگاه ملی‌گرایان افراطی ایران بود. نویسندگان مقاله بر این باورند که جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان ام‌القری جهان اسلام، امت اسلامی را نیز بدون در نظر گرفتن مرزهای مصنوعی و ساختگی قدرت‌های استعمارگر جنگ جهانی اول مدنظر قرار دارد. همان‌طور که آیت‌الله نوری همدانی فرموده است: «در اسلام مرز جغرافیایی نداریم، بلکه هر کس که معتقد به اسلام و برنامه‌های سازنده آن باشد برادر ماست، بنابراین، مرز حقیقی ایمان و اعتقادات اسلامی است» (همدانی، ۱۳۹۳).

نظم موجود جهانی به اعتمادسازی می‌پردازند، در حالی که برخی از کشورهای منطقه روند عکس آن عمل می‌کنند؛ یعنی نظم موجود جهانی را نمی‌پذیرند و سعی می‌کنند آن را به چالش بکشند. خبرگان معتقدند که بین قدرت‌های منطقه‌ای غرب آسیا یعنی ایران، ترکیه و عربستان تضادهای عمیقی در نوع نگرش به نظم و امنیت وجود دارد. مصاحبه‌شونده شماره ۴ بر این باور بوده است که «وجود دیدگاه‌های متفاوت و بعضاً متضاد بین بازیگران اصلی در منطقه نسبت به امنیت و دشمن مشترک» از معضلات اصلی در منطقه غرب آسیا است. منظور از امنیت و دشمن مشترک عمدتاً به نظام بین‌المللی و فرایندهای حاکم بر آن اشاره دارد. در این زمینه، مصاحبه‌شونده شماره ۷ به صورت زیر استدلال کرده است:

«یعنی اگر به رهیافت هر کشور توجه شود تا حد زیادی عربستان و ترکیه در یک طرف و ایران در طرف دیگر قرار می‌گیرد. نظم ناشی از نظام وستفالیایی و واقع‌گرایی که در نظام بین‌الملل و نظام‌های منطقه حاکم است تا حد زیادی از طرف عربستان و ترکیه پذیرفته شده و تلاش می‌کنند بازی خودشان را در قالب آن عمل می‌کنند اما ایران پس از انقلاب رهیافت جدیدی متأثر از دیدگاه اسلامی مطرح کرده - که در یک جایی به واقع‌گرایی نزدیک و در جاهایی با آن تعارض دارد - که به نظم موجود قائل نیست و با آن تعارض دارد و تلاش می‌کند نظمی مطابق با ارزش‌های خود ایجاد کند».

۷. ساختارهای سیاسی ناهمسو

مقوله اصلی ساختارهای سیاسی ناهمسو دارای دو مقوله فرعی «تفاوت در منابع مشروعیت دولت‌ها» و «تفاوت در ارزش‌های دولت‌های منطقه‌ای» است. فراوانی هر کدام از مقوله‌های فرعی یاد شده نیز به ترتیب نه و چهار مورد بوده است.

برخی از خبرگان معتقدند که برای شکل‌گیری حکمرانی امنیتی منطقه‌ای، منابع مشروعیت دولت‌های منطقه باید تقریباً مشترک باشد. وقتی همه دموکرات باشند، به راحتی می‌توانند زبان همدیگر را فهم کنند. برای مثال، در اروپا هم تا وقتی همه کشورها دموکراسی را به‌عنوان منبع مشروعیت دولت‌ها نپذیرفته بودند، نتوانستند به حکمرانی امنیتی منطقه‌ای شکل دهند. در این خصوص، مصاحبه‌شونده شماره ۳ عنوان کرده است:

«منابع مشروعیت این دولت‌ها از کجا می‌آید؟ منبع مشروعیت برخی از این کشورها از سنت قبیله‌ای می‌آید، برخی از صندوق رأی حاصل می‌شود و برخی هم مثل کشور ما ترکیبی از صندوق (زمینی) و دینی (آسمانی) است. وقتی این تنوع با منبع مشروعیت اروپا مقایسه شود،

می‌توانیم نتیجه بگیریم که چقدر در منطقه غرب آسیا تنوع وجود دارد که این امر همگرایی بین آنها را با چالش بزرگی مواجه می‌کند».

۸. نظامی‌گری در منطقه

همان‌طور که در جدول ۴ نشان داده شده است، نظامی‌گری در منطقه غرب آسیا به عنوان مقوله اصلی دارای دو مقوله فرعی «گروه‌های نیابتی» و «ضعف دیپلماسی» است. از حیث تعداد فراوانی نیز گروه‌های نیابتی ۱۰ و ضعف دیپلماسی ۱۳ فراوانی است. خبرگان حاضر در گروه کانونی تقریباً در این زمینه به اجماع رسیدند که گروه‌های نیابتی که قدرتهای منطقه‌ای در منطقه مورد پشتیبانی و حمایت قرار می‌دهند، یکی از علل اصلی سوق پیدا کردن غرب آسیا به نظامی‌گری بوده است. در زمینه حمایت از گروه‌های نیابتی، مصاحبه‌شونده شماره ۱۰ عنوان کرده است:

«داعش یک پروژه همکاری بین قطر، ترکیه و عربستان بود. همه نیروهایی که وارد سوریه و عراق شدند از مرز ترکیه بود، تجهیزات از ترکیه گرفتند و عربستان نیز هزینه آموزش آنها در ترکیه را تقبل کرده است».

۹. موقعیت منطقه خاورمیانه

مقوله اصلی موقعیت منطقه غرب آسیا شامل دو مقوله فرعی موقعیت «ژئوپلیتیکی» و «ژئواکونومیکی» است. از حیث تعداد فراوانی نیز هر کدام از مقوله‌های فرعی یادشده به ترتیب دوازده و هشت تکرار را به خود اختصاص داده‌اند. خبرگان حاضر در گروه کانونی در این مورد اجماع داشتند که موقعیت ژئوپلیتیکی منطقه غرب آسیا از دوران استعماری قدیم همواره محل اتصال شرق و غرب بوده است. به همین جهت، رقابت شدیدی بین آنها برای تسلط بر این منطقه وجود داشته است. در این زمینه، مصاحبه‌شونده شماره ۳ استدلال کرده است:

«غرب آسیا از لحاظ تاریخی - که اسم خاورمیانه را غربی‌ها با رویکرد ژئوپلیتیکی گذاشته‌اند - محل اتصال شرق به غرب بوده است. محلی بوده که قدرتهای استعمارگر از طریق آن به مستعمراتشان در مشرق‌زمین در هند و چین و غیره می‌رسیدند. منطقه غرب آسیا از این لحاظ اهمیت سوق‌الجیشی فراوانی داشته و منطقه‌ای بوده که تسلط بر آن دروازه‌ای را به سوی هند و غیره می‌گشود».

منطقه غرب آسیا به لحاظ دارا بودن منابع انرژی نیز بسیار حائز اهمیت است. علاوه بر آن، امروز نیز بحث کریدورها مانند اینستک یا کریدور حمل‌ونقل شمال - جنوب، آی‌مک، خطوط

لوله انرژی گاز و نفت و غیره بسیار اهمیت پیدا کرده است. حتی رئیس‌جمهور سوریه علل واقعی جنگ داخلی در کشورش را تلاش آن برای احداث خط لوله از ایران دانسته است. وی عنوان کرده بود: عربستان و قطر از او خواستند در قبال دریافت یک رشوه ۱۵ میلیارد دلاری، با درخواست ایران برای احداث خط لوله نفت این کشور از خاک سوریه به سمت دریای مدیترانه مخالفت کند و در غیر این صورت، آماده جنگ داخلی باشد (کیهان، ۱۳۹۸).

انرژی و امنیت انتقال آن به قدری برای دنیای غرب و قدرت‌های بزرگ حیاتی است که مصاحبه‌شونده شماره ۵ در خصوص آن گفته است:

«بعد از خروج انگلیس از منطقه در دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰ میلادی امنیت این منطقه و در رأس مسائل امنیتی تأمین جریان آزاد انرژی از خلیج فارس و شبه‌جزیره عربستان به آمریکایی‌ها واگذار شد».

حتی برخی از خبرگان مهم‌ترین منافع قدرت‌های خارجی در منطقه غرب آسیا را همین بحث انرژی و نفت می‌دانند. به طوری که مصاحبه‌شونده شماره ۹ بیان کرده است:

«در طول نیمه دوم قرن بیست و اول قرن ۲۱ ایالات متحده آمریکا که بزرگ‌ترین بازیگر خارجی در منطقه است، منافعش در غرب آسیا را بر روی دو محور تعریف کرده که عبارت‌اند از: نفت و تضمین امنیت نفت و صدور نفت ارزان به غرب».

نتیجه‌گیری

خاورمیانه همواره منطقه‌ای پرتنش با تهدیدات امنیتی گسترده بوده است. رویکردهای سنتی برای مدیریت این تهدیدات دیگر کافی نیستند و نیاز به چهارچوبی نوین برای حکمرانی امنیتی منطقه‌ای احساس می‌شود. این پژوهش تلاش می‌کند تا با تمرکز بر سه قدرت اصلی منطقه، یعنی ایران، ترکیه و عربستان سعودی، عوامل مؤثر بر حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در غرب آسیا (۲۰۱۱ تا ۲۰۲۲) را مورد شناسایی قرار دهد (در وجه ایجابی و سلبی). پژوهش تأکید می‌کند که امنیت در خاورمیانه تنها با تکیه بر دولت‌ها تأمین نمی‌شود، بلکه حضور بازیگران غیردولتی، سازمان‌های بین‌المللی و استفاده از ترکیبی از ابزارهای اقماعی (دیپلماتیک و اقتصادی) و قهری (نظامی و امنیتی) نیز نقش مهمی در شکل‌گیری حکمرانی امنیتی ایفا می‌کند.

در این پژوهش تلاش شد به گونه‌ای به این پرسش پاسخ داده شود که علل مهم از علل غیرمهم تشخیص داده شوند. به عبارت دیگر، از یک‌سو شناسایی این عوامل و از سوی دیگر رتبه‌بندی آن‌ها مدنظر قرار گیرد. در این راستا برای جلوگیری از هر نوع ابهام، نخست تلاش شد

فرایند یا فرازونشیب حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در خاورمیانه مورد سنجش قرار گیرد. فرض بر این بود که تا زمانی که از فرایند و چگونگی آن آگاهی نداشته باشیم، قادر نخواهیم بود علل را به درستی شناسایی نماییم. به همین جهت، با تعریف شاخص‌هایی بر مبنای بنیان‌های نظری حکمرانی امنیتی منطقه‌ای یعنی ابزارهای قهری و اقناعی از یک سو و کارویژه‌های چهارگانه آن یعنی پیشگیری، اجبار، حفاظت و تضمین، فرایند آن در خاورمیانه سنجیده شد.

پس از سنجش حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در خاورمیانه این نتیجه حاصل شد که بین قدرت‌های منطقه‌ای تفاوت‌های معناداری وجود دارد. به صورتی که اهدافی که آن‌ها برای خود تعیین کرده بودند، تقریباً متضاد یکدیگر باشند. این مسئله موجب شده بود که حکمرانی امنیتی منطقه‌ای بسیار پرنوسان ظاهر شود. برای مثال، ابزارهای اقناعی که ایران در منطقه برای حل و فصل منازعات به کار گرفته را می‌توان با میانگین امتیاز ۲۲ نشان داد، در حالی که این میانگین برای عربستان و ترکیه به ترتیب ۳۶ و ۳۸ بوده است.

در مجموع، با سنجش وضعیت حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در خاورمیانه این نتایج حاصل شد که عربستان و ترکیه در به کار بردن ابزارهای قهری و اقناعی تقریباً وضعیت مشابهی دارند. در حالی که ایران با اختلاف نسبتاً زیادی (فارغ از مثبت یا منفی بودن عملکردها) از آن‌ها بالعکس عمل کرده است. این در حالی است که وقتی به تجربه حکمرانی امنیتی منطقه‌ای اروپا نظری افکنده شود، می‌توان به این مهم پی برد که آن‌ها بعد از جنگ جهانی دوم با حضور ایالات متحده توانستند با مینا قراردادن دموکراسی، کنش و واکنش‌های تقریباً یکسانی در مقابل منازعات اتخاذ نمایند. اگرچه مقوله‌ها یا عوامل مختلفی بر حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در غرب آسیا مؤثر بوده‌اند، اما قدرت‌های فرامنطقه‌ای به احتمال زیاد اصلی‌ترین نقش را در این زمینه ایفا کرده‌اند. قدرت‌های فرامنطقه‌ای در اقدامی مهم و بسیار منفی در شکل‌گیری حکمرانی امنیتی منطقه‌ای به تشکیل کشور اسرائیل کمک کردند. این موضوع زمینه‌ساز بسیاری از مسائل از جمله جنگ‌های اعراب و اسرائیل، امنیتی‌شدن و حرکت دولت‌های منطقه به سمت اقتدارگرایی و غیره شدند. این جدای از مسائل و مشکلاتی است که خود اسرائیل موجب آن شده است.

همچنین، حضور نظامی این قدرت‌های فرامنطقه‌ای در منطقه نیز خود عاملی بسیار مهم بوده است تا کشورهای منطقه به جای در پیش گرفتن تعامل، نسبت به اولویت تسلیحات نظامی بر سایر حوزه‌ها مانند اقتصاد اقدام کنند. علاوه بر این، موقعیت منطقه ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی منطقه نیز باعث شده است تا قدرت‌های فرامنطقه‌ای همواره برای تسلط بر این منطقه به رقابت

و منازعه روی آورند، به طوری که منطقه غرب آسیا همواره متأثر از منازعات بین‌المللی و نوع روابط قدرت‌های بزرگ با یکدیگر بوده است. حتی امروزه نیز رقابت چین و ایالات متحده باعث شکل‌گیری بلوک‌بندی‌هایی در منطقه شده است که می‌تواند تأثیرات منفی بر شکل‌گیری حکمرانی امنیتی منطقه‌ای داشته باشد. حتی دولت - ملت‌سازی ناقص در منطقه غرب آسیا که به‌عنوان یکی از علل اصلی عدم شکل‌گیری حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در غرب آسیا بوده است، به نوعی تحت تأثیر قرارداد سایکس‌پیکو و حتی اسرائیل بوده است.

به‌طور کلی، در بخش کیفی با استفاده از گروه کانونی و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودی نسخه ۲۴ و مؤلفه‌های استخراج‌شده این نتایج حاصل شد: توانایی قدرت‌های منطقه‌ای برای حفاظت از جامعه خودشان و برخورداری از منابع کمی و کیفی از یک‌سو (حفاظت) و مداخله نظامی برای برقراری صلح در منطقه و همچنین نوع برداشت از امنیت و ثبات در منطقه از سوی دیگر (اجبار)، همراه با عملکرد چندجانبه داخلی - ایفای نقش بازیگران غیردولتی - و خارجی - تفویض اختیار به سازمان‌ها و نهادهای منطقه‌ای - دولت‌ها (اطمینان) و افزایش چشم‌اندازهای حکومت دموکراتیک و نوع برداشت از مرجع امنیت (پیشگیری) از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر شکل‌گیری حکمرانی امنیتی منطقه‌ای در خاورمیانه است. همچنین، مقوله‌های اصلی مسئله اسرائیل، مداخلات قدرت‌های فرامنطقه‌ای، اقتدارگرایی، فرهنگ استراتژیک، اختلافات مرزی، ساختارهای اقتصادی و سیاسی غیرمکمل و ناهمسو و غیره از جمله عوامل سلبی اثرگذار بر توسعه حکمرانی امنیتی منطقه‌ای محسوب می‌شوند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی اصول و موازین اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

منابع

- بوزان، بری و دیگران (۱۴۰۲)، چارچوبی تازه برای تحلیل امنیت، چاپ دوم، تهران: نشر پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- پژوهشکده مطالعات راهبردی (۱۴۰۲)، زیرساخت‌های راهبردی منطقه‌ای و بین‌المللی، سالنامه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۱۳، ۲۷۷-۳۰۳.
- کیهان (۱۳۹۸)، «اظهارات بسیار مهم بشار اسد از پشت پرده واقعی جنگ سوریه»، قابل دسترس در: <https://kayhan.ir/fa/news/174650>.
- همدانی، نوری (۱۳۹۳)، «در اسلام مرز جغرافیایی وجود ندارد»، قابل دسترس در: <https://www.isna.ir/news/93070100605>.
- Adler, E. & Greve, P. (2009), "When security community meets balance of power: overlapping regional mechanisms of security governance". *Review of International Studies*, 35(S1), 59-84.
- Bevir, M. & Hall, I. (2013). "The rise of security governance". In *Interpreting global security* (pp. 17-34). Routledge.
- Breslin, S. & Croft, S. (2013). "Researching regional security governance: dimensions, debates and discourses". In *Comparative regional security governance* (pp. 1-21). Routledge.
- Candel, J. J. (2014). "Food security governance: A systematic literature Review" *Food Security*, 6, 585-601.

Ceccorulli, M., Frappi, C., & Lucarelli, S. (2017). On regional security governance once again: how analysis of the Southern Caucasus can advance the concept. *European Security*, 26(1), 59-78.

Daase, C. & Friesendorf, C. (2010). *Rethinking security governance. The Problem of Unintended Consequences*, London.

Economics and Peace (2022). *Global Terrorism Index*, Available at: <https://www.economicsandpeace.org/global-terrorism-index>.

Economics and Peace (2023), *Global Peace Index*, Available at: <https://www.economicsandpeace.org>.

Ehrhart, H.-G., Hegemann, H., & Kahl, M. (2013). Towards security governance as a critical tool: a conceptual outline. *European Security*, 23(2), 145–162.

Ehteshami, A. (2013). MENA Region: Security and Regional Governance. In *Comparative Regional Security Governance* (pp. 131-151). Routledge.

Freedom house (2023 A). *Civil liberties*, Available at: <https://freedomhouse.org>.

Freedom house (2023 B). *Political rights*, Available at: <https://freedomhouse.org>.

Fund for Peace (2023). *Human flight and brain drain*, Available at: <https://fundforpeace.org/fsi>.

Galbreath, D. J. & Sauerteig, S. (2014). Regime Complexity and Security Governance. In *Handbook of governance and security* (pp. 82-97). Edward Elgar Publishing.

Heritage (2023). *Economic freedom*, overall index, Available at: <https://www.heritage.org/>

Jetschke, A. (2011). *Is ASEAN a Provider of Regional Security Governance?* (p. 3). Germany: Southeast Asian Studies at the University of Freiburg.

Kacowicz, A. M., & Press-Barnathan, G. (2016). Regional security governance. *The Oxford handbook of comparative regionalism*, 297-322.

Kirchner, E. j. (2014). *Theoretical Debates on Regional Security Governance. European University Institute Robert Schuman Centre for Advanced Studies Global Governance Programme*.

Kirchner, E. J. Dominguez, R. (Eds.). (2013). *The security governance of regional organizations* (Vol. 58). Routledge.

KOF (2023). Overall globalization, Available at: <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>.

Krahmann, E. (2003). Conceptualizing Security Governance. *Cooperation and Conflict*, 38(1), 5–26.

Krahmann, E. (2005). From state to non-state actors: the emergence of security governance. In *New threats and new actors in international security* (pp. 3-19). New York: Palgrave Macmillan US.

Müftüleri-Baç, M. (2014). *Turkey as an emerging power: an analysis of its role in global and regional security governance constellations. Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper No. RSCAS*, 52.

Our World in Data. (2023). Deaths in interstate conflicts, World, Available at: <https://ourworldindata.org/grapher/deaths-in-interstate-conflicts-gibler-miller>.

Pinfari, M. (2014). Of cats and lions: Egypt and regional security governance in the Middle East. *Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper No. RSCAS*, 48.

Prosperity (2023 A). Health, Available at: <https://www.prosperity.com/rankings>.

Prosperity (2023 B). Safety and Security, Available at: <https://www.prosperity.com/rankings>.

Relief web (2023). Global Terrorism Index 2023, Available at: <https://reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2023>.

Rosenau, J. N., & Czempiel, E. O. (Eds.). (1992). *Governance without government: order and change in world politics* (No. 20). Cambridge University Press.

SIPRI (2023). Military spending, percent of GDP, Available at: <https://www.sipri.org/databases/milex>.

Sperling, J. (2014). Regional security governance. *Handbook of governance and security*, 98-119.

Sperling, J., & Webber, M. (2014). Security governance in Europe: a return to system. *European Security*, 23(2), 126-144.

Statista (2023). *Terrorist attacks from 2007 - 2022*, by region, Available at: <https://www.statista.com/statistics/489581/terrorist-attacks-by-region/>

Svensson, T. (2013). Regional security governance: The case of South Asia. *In Comparative Regional Security Governance* (pp. 94-112), Routledge.

Tangör, B. (2012). Turkey's Role in European Security Governance. *Central European Journal of International & Security Studies*, 6.

Transparency (2023). Corruption Perceptions Index, Available at: <https://www.transparency.org/en/cpi/2021>.

Uppsala Conflict Data Program (2023). Estimated number of deaths from organised conflict (external), Available at: <https://ucdp.uu.se/downloads/index.html#dyadic>.

Vision of Humanity. (2023 A). Relations with neighboring countries, Available at: <https://www.visionofhumanity.org/maps>.

Vision of Humanity (2023 B). UN peacekeeping funding, Available at: <https://www.visionofhumanity.org/maps>.

Vision of Humanity (2023 C). Nuclear and heavy weapons, Available at: <https://www.visionofhumanity.org/maps>.

Webber, M. (2002). *Security governance and the excluded states of postcommunist Europe*.

Webber, M. et al. (2004). The governance of European security. *Review of international studies*, 30(1), 3-26.

Yale University (2023). Environmental Performance Index, Available at: <https://epi.yale.edu>.